

Stavangeren

Medlemsblad for Byhistorisk Forening Stavanger

Nr. 1 2006

I redaksjonen:

Berit M. Grande, Reidar Frafjord og Kjell Petter Løhre.

Innhold:

Leder	3
Av Berit M. Grande	
Byfogden som ble en «institusjon» i byen	4
Av Reidar Frafjord	
Solandsbakken	11
Av Gunnar A. Skadberg	
Minner fra Stavanger, 1885-1900	19
Av Einar Omdahl	
Kvinner i og på hermetikken	25
Av John Gunnar Johnsen	
Olavsklosteret i Kleiva	33
Av Gunnar A. Skadberg	
Årsberetning 2005	40

Medlemskap tegnes ved innbetaling av kr. 250,- for enkeltmedlemmer og kr. 400,- for familiemedlemmer.

Beløpet innbetales til konto 3201. 25. 37300.

Adresse: Postboks 351, 4001 Stavanger. www.byhistoriskforening.org Org.

Nr. 984 289 669

ISSN 0806 - 184X

Program for Byhistorisk Forening 2006

www.byhistoriskforening.org

Tirsdag 21. februar

Årsmøte med omvisning på Kongsgård ved skolens tidligere
studieinspektør, Ivar Klovning.

« Kongsgårds historie»

Sted: Kongsgård skole - Riddersalen Kl. 19.00

Onsdag 29. mars

Omvisning og foredrag i Det Stavangerske Klubbelskap

«Det Stavangerske Klubbelskap»

med murmester Hans Kristian Meling

Sted: Det Stavangerske Klubbelskap. Kl. 19.00

Tirsdag 25. april

Foredrag av Per Inge Torkelsen:

«Lars Lende og hans betydning for Stavanger»

Sted Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Tirsdag 30. mai

Byvandring: Breivik – Ramsvik

med Gunnar Roalkvam. Kl. 19.00

Onsdag 30. august

Byvandring: Fra Kiellandshagen utover Straen

med Gunnar Skadberg. Kl. 19.00

Onsdag 27. september

Foredrag av Turid Haaland

«Uterom i Stavanger sentrum»

Sted Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 25. oktober

Foredrag av John Gunnar Johnsen

«Iddiskulturen»

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 22. november

Foredrag av Kristin Øye Gjerde

«Kraftforsyningen i bysamfunnet – fra gassverk i 1860 til Lyse Kraft i dag»

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Lederens spalte

Hurra for Cleopatra «å di!»

– Hurra for disse som inspirerer og disse som lar seg inspirere, slik at vi andre kan åpne våre øyne og se mot fremtiden i forståelse og respekt for det som er og det som ligger bak oss! Vi har en del slike i vår forening, inspirerte aktive fortellere, - blant annet i Stavangeren.

En av dem gir i dagens blad Cleopatra æren for at vi kan høste fruktene av hans kunnskaper.

En annen ærer de slektsledd som har gått foran ham.

Selv kan jeg ikke føye meg inn i rekken av historiefortellere, men også jeg har minner som trekker mot tidligere familieledd. Jeg er oppvokst utenfor «**området med en annen «etnisk» stamme vi nølte med å provosere,**» som Gunnar Skadberg skriver i dagens artikkel om Solandsbakken, (vi nølte forresten vi på Tasta også). Likevel fikk jeg mange historier fra livet i sentrum av byen fra min mormors fang. Hun vokste opp i det området Skadberg forteller om i sin siste bok «Fattig Stavanger». Min oldefar var sadelmaker i Brødregaten 1, hvor min mormor kom til verden i 1890.

John Gunnar Johnsen gir ingen ringere enn Cleopatra æren for å ha tent historieinteressens gnist, men artikkelen hans bærer preg av at flere kvinner har bidratt etterpå; ikke minst en bestemor! Så hurra for dem alle, inspiratorer og inspirerte!

Fra tidenes morgen har samfunnsendringer medført at også fortellerformen endres. Det er en utfordring vår lille forening forsøker å møte, derfor har vi aktivt søkt om støtte og fått bidrag til utvikling av historieformidling i dagens fremste formspråk; web. - Til og med et 2008-prosjekt har vi inne på dette feltet. Det kan du lese mer om i foreningens beretning fra 2005.

Historie er og vil alltid være viktig!

Om formspråk er i endring, forblir erkjennelsen den samme:

- ***Fremtiden må møtes i forståelse og respekt for det som er og det som har vært.***
- Takk til hver især som hjelper oss med det!
- Og velkommen til deg som ønsker å bidra!

Velkommen også til et nytt år i Byhistorisk Forening Stavanger; det 15. i rekken!

Berit M. Grande

Byfogden som ble en «institusjon» i byen

av Reidar Frafjord

Da riksforsamlingen på Eidsvoll ble oppløst den 20. mai 1814, var en ung gutt til stede og opplevde begivenheten. Han var sønn til 3. representanten fra Akershus amt, gårdbrukeren Christian Christensen Kollerud (1767-1833), og den 14 år gamle gutten hadde flere dager sittet ved Eidsvollmennesenes middagsbord. Faren skilte seg ut fra de øvrige bøndene. Ikke bare hadde han boklig skolerung utover det allmueskolen kunne gi, noe som var uvanlig for denne yrkesgruppen, men han eide også flere gårder og drev sagbruk. På Eidsvoll hadde han imidlertid vært blant de mest anonyme. Ungdommens mor var Mette Marie Colstad (1768 – 1816).

Gutten som var født på Hemnes i Søndre Høland, nedre Romerike, den 18. februar 1800, hadde i dåpen fått navnet Halvor Olaus. I krigsårene 1808- og var gården blitt hjemsøkt av svenske soldater, og familien måtte flykte.

Det var da midtvinters, og i en forkommen tilstand hadde de fått husly hos en

slektning som bodde et godt stykke fra hjemmet. Senere, bare 15 år gammel, kom Halvor Olaus i huset til biskop Bech, og han ble ansatt ved Akershus stiftskontor.

Portrett av Halvor Olaus Christensen.

Som 20 åring ble han skriver i Kirkedepartementet, og da han var 22 år, avla han juridisk embetseksamen med beste karakter. På vitnemålet ble det også tilføyd at han utmerket seg ved grundighet og omfattende kunnskaper. Kun én juridisk kandidat før Christensen hadde opplevd en slik anerkjennelse. Etter at han ble fullmektig i 1824 i ovennevnte departement, avanserte han til byråsjef samme sted i 1827.

Den 27.06.1831 ble han gift med den fem år yngre Inger Severine

Holth som skildres som et ualminnelig elskelig menneske. Hun gikk bort 21.10.1878, 73 år gammel. I ekteskapet var det tre barn, Marie (1843-1906), som forble ugift og knyttet til Frøken Wieses pikeskole i nesten en menneskealder, en annen datter, Agnes (1850-1911), som var gift med kaptein og skolestyrer Fredrik Storm (1847-1911) og en

sønn, Thorvald Christian (1833-1913), som også var ugift. Han ble cand.jur., byråsjef, tollinspektør i Arendal og stortingsrepresentant. Denne sønnen med en glitrende intelligens, hadde lenge en fremskutt plass i hovedstadens selskapelige liv. Mye taler for at han tjente som modell for Georg Delphin i Alexander Kiellands «Arbeidsfolk».

Året etter giftermålet, den 15. februar 1832, ble så Halvor Olaus Christensen utnevnt til byfogd i Stavanger, som den gangen var en slumrende småby med litt over 4.000 mennesker i kongeriket Norges avkrok. Lite ante han, ankomstdagen den 16. juni, at han her skulle bli værende i embetstjeneste for by og land lenger en noen annen før ham, i hele 57 år ! Christensen var av et seigt folkeslag, og dette var i en tid hvor pensjonsalder og alderstrygd var sosial fremtidsmusikk. Han innledet epoken som ettertiden har benevnt som «den christensenske æra».

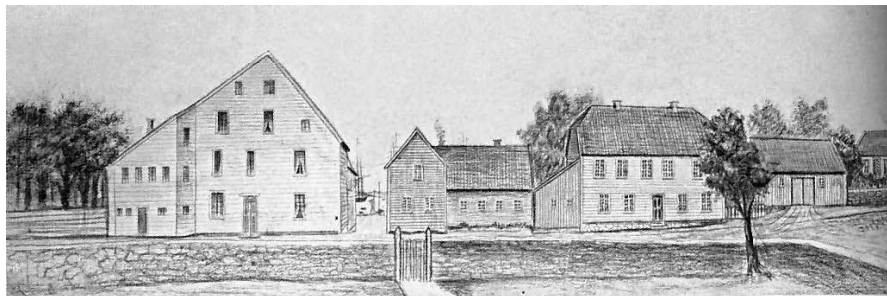
En byfogd var fra gammelt av kongemaktens representant, stedets administrasjon lå i hans hender. Byfogden i Stavanger tilsvarte magistraten i større byer. Det hørte til hans embetsplikter å fungere som politimester, byskriver, dommer, notarius publicus og auksjonsforvalter. Hans nærmeste overordnede var stiftamtmannen i Christiansand, men når det gjaldt budsjett og skatter, måtte han samrå seg med et råd på fire personer, de såkalte «eligerte menn»,

På bildet av H.L. Reusch fra 1832 ser vi det hvite byfogdhuset til venstre for Kongsgård. Det var om sommeren dette året Christensen kom til byen.

utpekt av borgerskapet. Man kan hevde at byen hadde et nesten rendyrket embetsstyre frem til formannskapslovene av 1837.

De organer som deretter overtok lokalstyret med en folkevalgt ordfører, hadde fremdeles en smal representativ basis med et på mange måter moderat politisk ambisjonsnivå. Alle sivile embetsforretninger i Stavanger var samlet på én hånd, nemlig byfogdens, helt fram til 1859. Da ble det opprettet et eget politimesterembete, og Ove Malling Wettergren ble den første politimesteren i Stavanger. Og når det gjaldt ordførere i Christensens ubestridte ledertid, var det hele 17 stk.som kom og gikk!

Christensen ble allerede samme året han hadde tiltrådt sitt embete, enstemmig valgt til stortingsmann fra byen, i oktober 1832; et merkelig vitnemål om hans sjarmerende evner. Han ble gjenvalgt i årene fremover til 1848 og møtte også på Stortinget i 1854 og fra 1862 til 1869. I og med at Stortinget de første årene kun kom sammen hvert tredje år, og stortingssesjonen var kort, fikk han forholdsvis god anledning til å ta seg av de mange verv han skulle skjøtte i Stavanger. Selv om intensjonen med foreliggende artikkel er å fokusere hans liv og virke på den lokale arena, må

Tegning av byfogdens hus, sett fra Kongsgård i 1830.

også noen fakta fra Christensens rikspolitiske innsats nevnes, ettersom han også presenterte byen vår til Christiania – miljøet på en fremragende måte.

Han nøt stor anseelse i Stortinget og ble valgt til president i Lagtinget en rekke år. I 1848 ble han først valgt til president i Odelstinget; senere samme år ble han Stortingets president. Han oppnådde altså den ære å ha vært president i alle Stortingets «avdelinger.» Christensen var en av tingets beste talere og utmerket seg med en verdig og klar opptreden i alle sammenhenger. I en av hovedstadavisene het det om ham da han var i midten av 40 – årene:

«Christensen er en høy, mager, velbygget mann med et mørkladent hår; skarpe, regelmessige trekk og i det hele en meget smukk mann. Han har et tydelig, klart organ, og hans foredrag utmerker seg ved det sirlige språk og den varme hvormed han som oftest taler.» Han tilhørte den kretsen av det gamle embetsmannspartiet som særlig tok sikte på Norges fulle selvstendighet i unionen med Sverige og gikk inn for flere liberale reformer, særlig disenterloven, opphevelse av stattholderposen og at man innførte årlige Storting.

For sitt virke «for statsborgerlig og embetsfortjeneste» ble han i 1863 tildelt ridderkorset av St. Olavs Orden, og ti år senere ble han utnevnt til kommandør av 1. klasse av St. Olavs orden. Rikspolitisk var han en mann som gjerne ville gjøre samfunnet rommelig og fritt.

Noen radikal omlegging i den ene eller den andre retningen ønsket han ikke, og han brydde seg ikke om alvorlige kampsaker.

I vår by ble Christensens verv fra 1835 styrt med fast hånd fra det store, hvite trehuset, som lå vis-a-vis Kongsgård, omtrent der «undergangen» befant seg inntil i fjor. Bygningen ble kjøpt fra krigskommissær Michael Smith for 2.000 spesidaler og var lenge det største bolighus i byen. Her var det en vrimmel av værelser, ganger og loft, ja, til og med en «hemmelig» trapp i et skap. I dette romslige våningshuset, som ble sanert omkring 1900, hadde byfogden hovedkontoret sitt, og her holdt også hans fullmektiger og betjenter til. Derimot ble by-ting og «extra-retter» avholdt i et rom i den gamle Maria – kirken som fungerte som rådhus.

Det vanket naturlig nok en mengde mennesker i dette sentrale huset, både i kontortiden og utenom denne. Byfogden betjente også de borgerlige vielseene her. Når noen kom til ham og forlangte vigsel, spurte han strengt: «Hvorfor går De ikke til presten?» Men når paret ble viet, gikk det alltid sere monielt og høytidelig for seg. Over kontorpulten var det lagt en stor, hvit duk, og på denne stod det to kandelabre med levende lys. Han selv, i selskapsantrekk med Olavsordenens kommandørkors, holdt til sist en anslående tale til de nygifte.

Hver nyttårsaften var det alltid en høytidsstund i byfogdens hus. Kl. 5 om ettermiddagen samlet alle kontorfolkene seg

sammen med familien i storstuen i 2. etasje, hvor det ble servert kaker og en dram. Christensen takket sine medarbeidere for pliktoppfyllende arbeid i året som var forløpt og ønsket dem alle et godt nytt år. Deretter ble det gjerne slik at en av fullmektigene slo på glasset og takket byfogden. «Vi har gjort vårt beste, men det har vært oss lett å gjøre det fordi vi har en rettferdig og human byfogd som vil oss alle vel », ble det replisert.

I alle de årene Christensen var byfogd, han fratrådte sitt embete som 89 – åring, gjennomgikk byen en ekspansiv utvikling, og innbyggertallet steg til over 24.000 sjeler. Byen ble herjet av to ødeleggende branner, den første i 1833 på selve Holmen, men den mest katastrofale var likevel Storebra´en som svidde av deler av Østervåg, Bakken og hele Holmen i 1860. Heldigvis leget sårene seg relativt hurtig, nye bygninger reiste seg, og det ble en viss regulering. Byen fikk et funksjonelt brannvesen, og det kom vannverk og gassverk. De

første kaiene ble anlagt, skoler ble opprettet og utbygget. Sildefisket og skipsfarten blomstret inntil man møtte 1880 – årene; da gikk mange av de gamle handelshus over ende. I alle disse medgangs- og motgangs år var det en lykke at man hadde en administrator som kunne håndtere både vinning og tap og peke på nye, farbare veier for bysamfunnet.

Det bør nevnes at lovens voktere i 1830- og 40 årene ikke hadde mye myndighet med seg. Men da kunne byfogden rykke ut i all sin velde: han var jo en kraftig, velbygget mann, og når hans røst hørtes, ble det taust. Han kunne også gå på med stokken sin når det gjaldt å splitte en folkemengde; da skjønte menneskene at nå var det alvor og kom seg vekk. Men disse myndighets - demonstrasjonene rokket ikke ved hans popularitet.

Byfogdens hus vis-à-vis Kongsgård i 1890 – årene. Det ble overtatt av kommunen for 27.000 kr etter hans bortgang, og da ble 1. etasjen benyttet som skolelokale mens 2. etasjen var kommunebibliotek.

Her ruver byfogdens hus bak Kiellands – huset.

I løpet av ganske kort tid opparbeidet nemlig Christensen seg en solid posisjon fordi han var en klok mann som visste hvordan han skulle omgås sine stavanger-ske medborgere, enten det var den søkkrike konsulen på Ledaal, den formelle amtman-nen eller fløttmannen. Sistnevnte rodde byfogden ut på fjorden når han ville fiske, og byfogdbåten la seg alltid midt i klyngen av de andre småbåtene. Så ble det pratet og fortalt historier, og byfogden koste seg like mye som de avdankete skipperne som var ute for å hente seg en sei eller to fra Byfjorden.

Christensen var en folkelig mann uten at det på noen måte gikk ut over hans myndighet. Han var også midtpunktet i selskape-lige sammenhenger, aktet og populær i ordets videste forstand. Etter hvert som han grodde fast i Stavanger og ryddet opp i gammelt rot, våket han over byen og dens borgere med faderlig omhu. Han kjente så å si hvert menneske, og folk kom ofte til ham både med sine sorger og gleder. Der-som man i dag studerer rettsprotokollene på Statsarkivet, vil man stadig støte på

byfogden gjennom hans dommer og juri-diske betenkninger i store og små tviste-og kriminalsaker.

Da han feiret sitt 50 års jubileum som embetsmann, var det stor fest i hele byen, og jubilarnten bespiste for egen regning 800 av byens fattige familier og elevene ved Josephinestiftelsen, en institusjon han selv hadde vært med på å opprette. En de-putasjon overrakte et betydelig beløp som var samlet inn av byens borgere til et legat som skulle bære hans navn. «De knyttet Dem til vår kommune, og den har knyt-tet seg til Dem», avsluttet byens ordfører, rektor Steen, sin tale til jubilarnten. Kon-gen sendte telegram både ved denne an-ledningen, og da byen hyllet Christensen i forbindelse med hans 50 års jubileum som byfogd, den 15. februar 1882.

Byfogd Christensen tok ofte kjøreturer rundt om i byens omegn med en av vogn-mann Pedersens rolige og vel dresserte hester. Han hadde sin egen trille i et vogn-skjul på Bergeland. På disse turene kunne han stadig stoppe vognen for å slå av en prat, han kjente jo de fleste. Så kunne han ta frem sin lommelerke og skjenke portvin i et glass uten stett og gjerne også by på

en tørr kake. Ikke sjelden gikk turen innom Holmegenæs hvor Axel Kielland residerte, eller han stoppet på Ledaal for å besøke kapteinløytnant Kielland. Gamle fru stads-hauptmann Hansen på landstedet Bjergsted kunne også få visitt av Christensen under slike kjørerunder. Byfogden var like velsett og velkommen overalt.

Den 1. januar 1889 var Alexander L. Kielland kommet i gang med sin «Stavanger Avis». I løpet av 6 uker steg abonnentstallet fra 300 til 1.100, men så var det som om begeistringen avtok. Kielland hadde påpekt misforhold i byen med beundringsverdig mot, skrevet om det uhørte ingen torde nevne. Han hadde særlig skaffet seg fiender etter at han hadde skrevet kritisk om den gamle byfogden. Ikke slik som den 18. februar da man kunne lese: « To naboer holder idag fødselsdag. Byfoged Christensen som fylder 89 aar. Og Alexander Kielland som fylder 40 aar.»

Men i begynnelsen av mai kritiserer han byfogden som klamrer seg til embetet sitt i stedet for å trekke seg tilbake. Embetet er altfor stort for hans krefter. Han må gå, straks. Og: « Sagførerne ved, at den gamle mand hverken hører eller forstaar vidnerne; stundom ler de, stundom ærgrer de sig; det har hændt, at en af dem har sagt ganske høit i thingsalen; vi ser jo alle , byfogden hører ikke , hvad jeg siger.» Før året var omme, den 1.oktober, hadde Halvor Olaus Christensen fått avskjed i nåde.

Sitt otium fylte han med lesning og forskjellige nedtegnelser. Helt til sin fratreldelse hadde 89 åringen en håndskrift som minte om en ungdoms med hensyn til fasthet og utseende. Men det påfølgende året,

Familiegravstedet på Lagård gravlund. Her hviler byfogden, hans hustru, de to døtrene og svigersønnen. Navn og data på støttene er dessverre nesten helt utvisket.

i begynnelsen av mai 1890, begynte krefter og åndsevner å svikte, og man skjønnte at det nå gikk mot slutten av et usedvanlig innholdsrikt liv.

Den 18. februar i 1891 hadde Christensen fylt 91 år. Noen måneder senere, onsdag den 10. juni kl. 8 om kvelden, sovnet den gamle høvdingen stille inn. Mens sørgebudskapet bredde seg fra hus til hus i byen, var det mange som hadde de kjente verselinjene til Henrik Wergeland (som for øvrig hadde vært en gammel venn av byfogden) i tankene: «Nu hvil dig, Borger! Det er fortjent.»

Da man æret hans minne ved å gravlegge ham fra Domkirken den 16. juni, en vakker solskinnsdag med en lett luftning som så vidt fikk alle flaggene i den gamle staden og havnen til å blafre, var det en hel by som sørget ved hans bære. Og kisten som stod i koret, var dekket av sommerens skjønneste blomster.

I sin tale fra prekestolen bemerket kapellan Meyer: «Byfogd Christensen kom hit til byen den 16. juni 1832, og det er den samme datoen i dag at han skal føres til sitt siste hvilested.» På kommunens vegne la ordfører Søren Årstad en sølv-laurbærkrans på kisten som takk for en lang og samvittighetsfull virksomhet. Mens Ynglingens musikkorps spilte sørgemarsj, ble båren ført til Ladegård kirkegård hvor prost Bergesen foretok jordpåkastelsen.

Til minne om denne myndige personligheten som vil innta en sentral plass når 1800 – tallets byhistorie forhåpentlig en gang kommer mellom to permer, fikk vi Byfogd Christensens gate på Våland i 1927. Den går fra Jørgen Moesgt. østover til Muségt. 94. Dette strøket ble først innlemmet i byen i 1923, og bebyggelsen er fra den tid og utover i 1930 – årene.

SOLANDSBAKKEN

av Gunnar A. Skadberg

Steinkopfstykket ca. 1900. Foto: Statsarkivet i Stavanger.

En telefon fra min gode venn Reidar Frafjord utfordret meg på opprinnelsen til gatenavnet Solandsbakken på Egenesløkkene. Jeg forbandt ikke annet med denne bakken enn at den dannet nordlige yttergrense for det reviret som omga oss som vokste opp på markene omkring Misjonsskolen på 1950-tallet. Lenger mot nord lå Steinkopf- og Årrestadstykket – og dette området tilhørte en annen «etnisk» stamme vi nølte med å provosere.

Det nærmeste jeg kom området ved Solandsbakken, var når jeg fikk være kusk for den romslige og vennlige gårdbruker Magnus Veholmen som hadde sin bondegård i Solandsbakken 54 (våningshus og løe nå revet). Fra tid til annen fikk jeg lose hans

ekvipasje med sydrer fra Misjonsløkkene opp bakkene til Byhaugen, der hoppa hans, Rut (populært kalt «Rutti»), slet seg svett mens jeg oppi hodet førte diligencen med postsekkene trygt over prærien. Forskjellen bestod i at grisematen på kjerren min lukket annerledes enn postsekker, men det var bagateller i min fantasi. Når jeg kom hjem, stod mor klar i døråpningen, som dermed var blokkert, inntil jeg hadde fått av meg alle klær minus «onikken». «Koss e det du lokte!» sa fru Skadberg. «Eg har sagt at du ikkje får sitte på med «Sydrissen!» Fru Skadberg skulle ikke ha ulukter i huset når skolemesteren arriverte til dagens presise middagsservering.

Solandsbakken møtte forresten Byhaug-

bakken lengst i vest. Også den bakken står i egen glans, for der satte vi utfør med våre «brumler» med mors klesstøtte som «ror» og bremsekloss. Nede ved inngangen til Eiganes kolonihage stod «vakten» og signaliserte om der var klar bane, eller om bussjåfør Paulus Nielsen var underveis med «femmen». I så fall var det bare å sette de harde hælene på beksømsstøvlene ned i den hardtrampede snøen og strike for livet. Snøføyken stod om passasjerene så vi minnet om Amundsen og co. i det de forserte seg fram mot Sydpolen i stiv kuling. Heldige oss som fikk vokse opp på Eiganesløkkene på 1950-tallet!

Lauritz Bernhards «Hjemmelsdokumenter vedkommende Egenæsløkkerne i Stavanger» ble min ledetråd for å identifisere mannen bak gatenavnet. Det ble en kronglete vei, og jeg er fortsatt litt usikker på om den førte meg i mål.

SADELMAKER OLE OLSEN

I Hjemmelsdokumentene for Egenesløkkerne står det at det var sadelmaker Ole Olsen som i 1854 kjøpte Egenesløkkene B6 og C6 for 580 sølvspesier. Denne eiendommen solgte han i 1858 (29.07) videre til bøkker, brennevinshandler, kveker og thranitter Johan Peter Steinkopf (1811-1889) og hans kone Anne Kristine Assersdatter Midbøe i Sølvberggate 14. Den gamle veien som førte over disse løkkene fra Rosenberg gate og opp mot Byhaugen, skulle for framtiden bære navnet Solandsbakken (vedtatt i 1927, men i referatene fra bystyret er det ikke gitt noen begrunnelse for valg av dette gatenavnet som hadde vært i bruk på folkemunne, i alle fall fra 1900. I dag heter nederste del av denne bakken Ragnvald Ribsskogs gate, og Solandsbakken starter med nummer 31 på oppsiden av Misjonsveien.)

Det finnes bare en sadelmaker i Stavanger på denne tiden som heter Ole Olsen, og han var født i Kongsvinger i 1812 og gift med Anne Marie, født i Skedsmo i 1808.

Sadelmaker Olsen fikk borgerbrev i Stavanger i 1841. I 1845 fikk sadelmaker Olsen en lønn på 12 spesidaler for å ha smurt byens sju brannsprøyter året før. Samme betaling for samme jobb fikk han året etter. I 1846 tilbød Olsen og smedmester Jens Madland (det var han som sammen med søstre jumpet av «Restauration» i Dusavig 4. juli 1825 og nektet å være med over en hvitskummet, ustabil Nordsjø mot Amerika) å senke gaten «Mod og Med» (seinere kalt Arneagergate som gikk fra Søre gate 7 i nordøstlig retning til Steinkargate) med én alen, mot en godtgjørelse på 37 spesidaler. Søknaden ble innvilget av Bystyret.

I november 1846 fikk Olsen utbetalt 7 spesidaler og 24 skilling for å ha anskaffet åtte nye brannspann til Rådhusbygningen ved Domkirken (Mariakirken). I 1849 og 1850 ble sadelmaker Olsen valgt inn i bystyre og formannskap.

Ekteparet Olsen bodde i Steinkargate 10, der også sadelmakerverkstedet befant seg. I 1875 bodde ekteparet Olsen til leie hos Peder Haaland i Bergelands gate 11. Sadelmakeren døde i 1890. Det finnes imidlertid ingen gårder i Hedmark som heter Soland, så det kan ikke være sadelmakeren som har navngitt Solandsbakken.

OLE OLSEN SOLAND

Marius Berntsen som i 1939 skrev boka «Stedsnavn i Stavanger by», var også usikker på opphavet til navnet på Solandsbakken. Han nøyer seg med å antyde at bakken har fått navn etter stuer, losser og laster Ole Soland som også navnga Solandsbryggen i Østervåg.

Denne Soland het for sikkerhets skyld også Ole Olsen og står vanligvis oppført med dette navnet – noe som ikke gjør det lettere å navigere med tungen beint i munnen i forhold til skriftlige kilder. I tillegg er det en lesefeil fra originalmanus til folketellingen fra 1865, der Ole Johan Soland i den skriftlige, gotiske utgaven er blitt til Ole Jakobsen Soland i den trykte parallellen.

Gårdsnavnet Soland stammer i alle fall fra gården Soland ved Marvik i Jelsa. Der fødtes i 1790 en gutt som fikk navnet Ole Olson Soland, sønn av Ole Gauteson Soland (f. 1750) og Eli Gunnarsdatter Foldøy (f. 1747). Ole og Eli hadde truffet hverandre på Foldøy mens de var ansatt hos general Fasting, og de bodde siden på Sand før de overtok heimebruket til Ole på Soland, der Ole jr. vokste opp.

Ola Olson Soland arbeidet trolig på frakteskuter i Ryfylkebassenget i ungdommen. Han ble i alle fall gift med Marta Margrete Jonsdatter Ladstein (trolig datter av Jon Larsson og Ingeborg Klausdatter som var innflyttere til Ladstein på Finnøy.) Ole og Marta Margrete Soland slo seg ned i Stavanger. 21. juli 1812 ble de viet i Domkirken, og 31. januar 1813 bar de allerede sin førstefødte, sønnen Ole Johan, til dåp i Domkirken (med følgende dåpsvitner: Marie Tørresdatter Husebø, Johannes Andersen, Ole Persen, Erich Thorsen og Engeline Johnsen.) Faren Ole Olsen står oppført som soldat både i 1812 og 1813, og han må altså ha deltatt i de damsk/norske styrkene under Napoleonskrigene.

Pantere registeret hos byfogden i Stavanger slår fast at Ole Johan Olsen Soland, født i Stavanger i 1813, i 1847 kjøpte brannummer 111 på Bakken i Østervåg rode – med seinere adresse Nedre Holmegate 36 (ikke Østervåg 37 som Marius Berntsen skriver i «Stedsnavn i Stavanger».)

I 1816 hadde kjøpmann Tarald Bahr (1790-1842) solgt denne eiendommen til enkefru Anna Malena Tastad, og det var av henne Soland fikk kjøpe eiendommen i 1847. Solandsbryggen lå ved nåværende Østervåg 47, men det er altså feil når Berntsen skriver at Soland eide Østervåg 47. (Soland eide kun Nedre Holmegate 36.)

I 1860 gjorde Soland en avtale med Jacob Kielland («unge-konsulen» i Kiellands forfatterskap og farfar til forfatteren) om kjøp av «Alexerbryggen», like ved Solands hus. Marius Berntsen skriver at det opprinnelig bare var en båtstø der, men pantere-

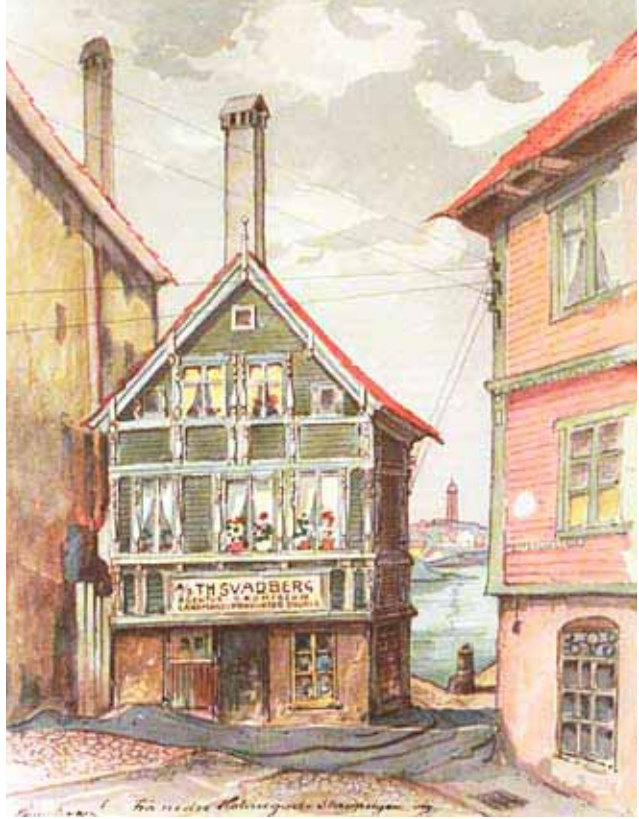
gisteret hos byfogden i Stavanger forteller altså om en brygge som ble kalt Alexerbryggen, og som siden fikk Solands navn. Anders Bærheim hevder at bryggen også bar navnet «Meyer-bryggen» etter en tidligere eier (sannsynligvis skipper Johan Arendt Meyer som døde ugift i 1823.)

Ole Johan Soland ble gift 27. juni 1843 med Ane Osmunds datter Reianes, født i 1809 som datter av gårdbruker Osmund Larsen og Malena Henriksdatter Reianes. Ved ekteskapsinngåelsen står Ole oppført som «søfarende». I 1844 fikk ekteparet sønnen Ole Johan jr. Trolig «ble» han på sjøen, for han forsvinner ut av skriftlige kilder etter folketellingen i 1865. Ole senior bærer i 1849 yrkestittelen «maler» i likningsprotokollen, men i folketellingen for 1865 kalles han «laster og lossere af fartøier». Han leide ut husvære til ni andre mennesker i sitt hus dette året. (Bøkker Ole Olsen fra Finnøy og hans kone Pernille Jacobsdatter fra Stavanger og «arbeidsmand paa søhøuser» Jacob Larsen fra Fjellberg og hans hustru Gurine Wilhelmsdatter fra Høyland og deres fem barn i alderen 3 til 12 år.) Soland fikk aldri borgerskap i Stavanger.

13. mars 1860 rammet «Storabraén» huset til Ole Soland. Allerede i mai samme år var den nye reguleringsplanen for området klar, og det nye gateløpet for Nedre Holmegate beskar tomten til Ole – noe som gjorde ham berettiget til erstatning for tapt «Terrain», som det heter. I desember 1860 var det blitt anlagt en ny almenning ved Pottermakerstranden foran Solands hus – noe som inviterte til ny aktivitet i den brannrammede bydelen. Men i januar 1861 var det fortsatt nødvendig å lage en ny fylling mot sjøen fra Nedre Holmegate 36 og bortover mot Skansen, forteller bytingsprotokollen.

I 1875 bodde Ole Johan Soland fortsatt i sitt hus i Nedre Holmegate (brannummer 111). Han var nå enkemann, men som husholderske hadde han fått svigerinnen Malene Osmunds datter Reianes, født i Rennesøy i 1816 og utflyttet til Stavanger i 1873. Trolig var det dette året søsteren Ane,

Nedre Holmegate 36 hus
nr. 111. Tilhørte Ole
Johan Olsen Soland. Ole
Soland og hans to koner
eide huset fra 1847 til
1888.

Samme motiv fotografert
i 2005.

fru Soland, døde. I 1875 leide Ole ut husvære til fem voksne mennesker i sitt hus i Østervåg. (Carl Gjil, født i Stavanger 1829, arbeidsmann, Ane Kristine Østvold, losjerende, fattigunderstøttet, født i Stavanger 1803, Olene Marie Olsdatter Østvold, losjerende, fattigunderstøttet, født i Stavanger 1831, Edvard Nilsen, skomaker, leide 3dje etasje, født i Heimnes i Nordland i 1844, Ingeborg, hans kone, jordmor, født i Ognå 1839 og Ingeborg Marie Nilsen, deres datter, født i Stavanger 1864.)

Ole ble siden gift med sin svigerinne, for i folketellingen i 1885 oppgis hun å «mottage losjerende» og å være enke etter Ole Soland. Malene leide i 1885 ut husvære til 10 mennesker i Nedre Holmegate 36 – blant disse var kystskipper Kristoffer Seglem (født i Rennesøy i 1858), hans kone Nille (født i Rennesøy i 1855) og deres datter Wenke Emilie (født i 1885). Det var til denne familien den barnløse enkefru Malene Soland testamenterte sitt hus. 4. februar 1888 står hun oppført som død i panteregisteret. Ved denne anledningen står det at det var hennes mann, Ole Soland, som hadde bygd opp igjen huset deres etter Storabraén.

Det står likevel igjen å finne en eventuell forbindelse mellom Ole Johan Olsen Soland og Solandsbakken. Jeg finner nemlig ikke hans navn oppført noe sted i Hjemmelsdokumentene som dekker Egenesløkene fram til 1905. Jeg er likevel temmelig sikker på at det er sjømann, maler, lossers og laster Olsen Soland som har gitt navn til løkken.

Jeg har sjekket ut alle med etternavnet Soland i folketellingene fra Stavanger mellom 1865 og 1900, og ingen av disse har bodd i nærheten av Solandsbakken ut fra de opplysningene folketellingene gir. Bertha Erevik Stangeland (90 år i 2005, som har bodd ved Solandsbakken 91 hele livet), forteller at i hennes barndom var det bare den delen av Solandsbakken som ligger nedenfor Randabergveien som kaltes Solandsbakken, men heller ikke hun hadde

hørt om noen Soland som hadde bodd ved denne veien. Heller ikke adressekalendere for Stavanger forteller om noen som bærer etternavnet Soland som har bodd i nærheten av denne veien. Ei heller finner jeg navn på gårdsbruk i nærheten av Bakkeland som heter Soland. Men siden flere gater på Våland har fått sine navn etter handelsfolk og kjøpmenn i Stavanger – uten at disse personene har hatt tilknytning til Våland, mener jeg bestemt at det er «Soland med bryggen» som også har fått en gate oppkalt etter seg.

OM SOLAND-HUSETS ENDELIGT

Etter Seglem var det Jens Andersen, O. Anda og Louis Jacobsen som kjøpte Nedre Holmegate 36 i 1899. De leide ut sitt hus til 12 mennesker forteller folketellingen for 1900 (Den ugifte rengjøringskonen Elen Serine Olsen, født i Imsland 1865, og hennes datter Severine Knudsen, født i Stavanger 1898, fisker Anton Østebø, født 1878 i Hetland, og hans kone Borghild, født i Suldal i 1875, rengjøringsdame Mathilde Helliesen, født i Bokn i 1863, kommunearbeider Jonas Fanuelsen, født i Ognå 1859, og hans kone Marta Olene, født på Sand 1862, og deres barn: repsluger Fredrik, født 1885, Ole Johan, f. 1887, Geonora, f. 1889, Josefine, f. 1891, og Gustav Sverdrup, f. 1895.)

Fra 1901 drev Karen og O. J. Grønnestad butikk i huset mens de selv bodde i Bredgate 32. De fikk kjøpe huset i 1906. Ole Johan Olsen Grønnestad var født i Høyland i 1843. Med yrkesbenevelser var han rikelig utstyrt: smed, mekanikus, maskinfabrikant, tømmermester, snekker og glassmester. Karen var født i Høyland i 1846.

Ekteparet Grønnestad solgte huset videre til Laura Svadberg i 1912. Laura Severine var født i Fjelberg i 1882 og gift med Theodor Svadberg, født i Årdal i 1879. Ekteparet hadde barna Anders, født i Stavanger 1906, og Berta, født i Stavanger 1904. Familien bodde på ulike adresser: Magnus Lagabøters gate 30. Biskop Njåls gate 24,

Foto av Steinkopfs landsted tatt i 1860-årene. Midt i bildet står handelsmann Johan Peter Steinkopf (1811-1889). Til venstre ser vi sannsynligvis hans svigermor, enke etter Asser Midbrød. Lengst til venstre sitter kona Anne Kristine Assersdatter Midbrød. Kvinnen til høyre for Steinkopf kan være hans stemor Karen Evensdatter Brovig fra Klepp. De to unge kvinnene lengst til høyre er sannsynligvis Steinkopfs yngste døtre Hanna Christine (f. 1844) og Julie Mathilde (f. 1847). Barna i trappen er bak fra venstre Bertha Torine Knudsen (f. 1867), datter av Janna Amalie Steinkopf Knudsen, Sivert Johan Nielsen (f. 1876), sønn av Marie Lovise Steinkopf Nielsen, Johan Peter Steinkopf Nielsen (f. 1868), Alfred Christian Nielsen (f. 1870), Evald Nicolaus Nielsen (f. 1873). Barnebarna er tydeligvis på besøk hos besteforeldrene på Egenesløkkene.

Langgate 22 og Ladegårds gate 71a. I 1910 drev Thorvald som eggekseportør fra Jorenholmsgate 19. «Egg- og viltforretning», frukt- og «landmandsproduksjon» nyttes som benevnelse på butikken i Nedre Holmegate der Thorvald og Laura også drev

agentur og kommisjon for landbruksprodukter, men i 1917 fikk Stavanger kommune overta den verdifulle eiendommen like ved havnebassenget – selv om Svadberg-familien og familien til Ole G. Frøyland fikk leie lokaler til sin maskin- og agenturforretning fram til etter andre verdenskrig. Helberg, en annen familie som fikk leie husvære i dette huset omkring 1930, hadde sønnen Arne som siden fortalte at utedoen i huset hadde to seter som begge munnet ut i sjøen under. Når Arne var i alvorlige forretninger på det ene setet, kortet han tiden med å fiske gjennom det andre! Stavanger kommune hadde boligkontor Nedre Holmegate 36 ble revet i mai 1955 for å gi plass til nybygget som nå huser Elektrosenteret.

LANDSTEDER VED SOLANDBAKKEN

På venstre side av fotografiet (fra 2005) og på nordsiden av Solandsbakken lå gårdsbruket til sadelmaker Ole Olsen som kve-

keren Johan Peter Steinkopf (1811-1889) fikk overta i 1858. Steinkopf var, som nevnt, gift med Anne Kristine Assersdatter, datter av Asser Midbrød fra Eigerøy.

Brennevinshandler Steinkopf var sønn av Johan Heinrich Steinkopf som var født i Hamburg i 1777 og hans første kone Olene Olsdatter Stokke. Johan Heinrich kom til Stavanger like før 1810 og bosatte seg etter hvert i Høleberggate 13 med sin familie, og i dette huset vokste Johan Peter opp. I sin ungdom arbeidet Johan Peter ved handelshuset Kiellands skipsverft i Sandvigen (sammen med faren og broren), der han laget sildetønner og bar yrkestittelen bøkker. Han engasjerte seg også i Stavangers Thra-nitterforening omkring 1850. Johan Peter

Steinkopf bodde i Sølvberggate 14 med sin familie. Han kalte sitt landsted på Egeneslökkene for «Vesterlide», en eiendom Steinkopf familien beholdt fram til århundreskiftet 1900. (Johan Peter Steinkopf døde i 1889). Eiendommen ble deretter kjøpt av et konsortium, men i 1922 overtok gårdbruker Hallvard T. Aarrestad og fru Laura Bjelland denne eiendommen som da ble hetende Aarrestadstykket.

På høyre side av fotografet under lå «Döhringsborg», der farger Friderich Wilhelm Döhring kjøpte en del av Egenesløkke C5 av skipper Henrik Borch Bull i 1860. Döhring var født i Gilgenburg nær Danzig i 1818. Han hadde deltatt i polakkenes oppstand mot russerne som kavalerist. Siden flyktet han i en sildejakt fra Pommern til Holmestrand, men i 1847 fikk han borgerskap i Stavanger som fargermeister. Han bosatte seg ved Skolebekken med adresse Jorenholmsgate 2 (ved inngangen til dagens Østervåg).

31-åringen Döhring ble gift i Domkirken 11. oktober 1849 med den 18 år gamle Trine Margrethe Åmodt fra Liknes (datter av gull-smed Michael Liknes i Kvinesdal i Vest Agder). I 1865 var «Döhringsborg» fortsatt familiens landsted. I Jorenholmsgate 2 bodde butikkjomfru Julie Jakobsen fra Flekkefjord, husjomfru Caroline Hansdatter fra Liknes

og fargersvennene Christopher Sørensen og Svend Jakobsen sammen med familien Döhring i tillegg til familien Steinkopf.

Men i 1875 var ekteparet Döhring flyttet opp til «Döhringsborg» på Egenesløkke C5, «Egenes 14». Ekteparet fikk ingen egne barn, men de tok til seg barna etter murer Wilhelm Schmeichler og Marie Rasmussen: Marie (f. 1848) og Christian Augustinius (f. 1858) som hadde hatt sitt barndomshjem i Olafkleven 10. Marie var altså bare ett år eldre enn Alexander L. Kielland i nummer 2, og disse to barna må nødvendigvis ha kjent til hverandre. I 1875 bodde fortsatt Marie Schmeichler med sine pleieforeldre ved gårdsveien som skulle bli Solandsbakken, men som foreløpig gikk under navnet Nordre Stokkavei. 17 andre mennesker leide husvære hos ekteparet Döhring dette året. 10 år seinere er ekteparet falt ut av folketellingen for Stavanger, og i 1907 ble praktvillaen revet.

Solandsbakken anno 2005.

Döhringsborg - eiendommen ble solgt til sersjant Tengesdal som solgte eiendommen videre til Johan Røed og østlendingen Kristian Gjerdrum. Det ble reist et nytt og mindre bolihus på eiendommen. I 1912 kjøpte tannlege Aanonsen hus og hage mens resten av eiendommen ble solgt til Peder Gunvaldsen. Aanonsens enke, Adele Schouw Aanonsen, solgte sitt hus og sin hage til Lars Christian Eriksen i 1919.

Takk for utfordringen, Reidar! Alltid noe nytt å lære – langt vekke fra skolebyråkraternes rapporter, planer, evalueringsskjemaer, meningsløse møter, mistillitens tilstedeværelsesplikt og pseudoleninistiske målstyringsdokumenter som driver læreren fra vettet og vekk fra min motivasjon for å være lærer: Eleven og elevens følelsesmessige-, sosiale- og faglige læringsbehov. Hva i all verden forsøkte Gudmund Hernes og

hans lojale sverdslagere å gjøre ut av det yrket jeg er så glad i, og som har fylt mitt liv med innhold og mening i 38 år?

PS: Det er du som skal takkes, Gunnar! Innenfor en sikkerhetsmargin på 95 – 100 % har du maktet å identifisere opphavsmannen til gatenavnet «Solandsbakken»; et problem som har vært et dunkelt dilemma, helt fra Berntsens gatenavnsbok og frem til i dag. Samtidig har du også, etter flere titalls timer med idealistisk gransking, bidratt med viktig informasjon til den nære byhistorien. Måtte bare dagens sentrale tillitsmenn i Stavanger kommune, i et kulturelt perspektiv som det så behagelig betegnes, komme på offensiven og verdsette alle dine pedagogiske og analytiske nedtegnelser, slik at de kan bli til gagn og opplysning for dagens og morgendagens Stavanger – borgere!

Minner fra Stavanger, 1885 -1900

av Einar Omdahl

Nedenstående betraktning er deler av et opprinnelig, håndskrevet manus fra 1963, da Omdahl var i sitt 81 år (f. 1882). Foreningens medlem, Unni Ravn, er i familie med forfatteren (Han var bror av hennes morfar, Salve Omdahl). Hun har lagt artikkelen inn som et Word – dokument og stort sett holdt seg til den ortografi og tegnsetting som Omdahl brukte.

Einar Omdahl utdannet seg til typograf og arbeidet en del år i Stavanger Amtstidende. Bortsett fra den 1. verdenskrig hvor han jobbet i Fabricius forlag i Oslo, oppholdt han seg i sitt yrkesaktive liv i Amerika, mesteparten av tiden i en avis i Decorah, Iowa. Han døde i begynnelsen av 1970 – tallet.

Min tidligste erindring er fra 1885 omkring slutten av april. Jeg husker jeg var i en hytte eller «hus» i Stavangerleiren på Madla. Huset tilhørte min mor og hun stelte mat for underoffiserer og andre, og det var også et utsalg av annet å spise og drikke. Det drev hun i flere år. Vi barna kunde ikke være i leiren, så vi bodde hos folk på en eller annen bondegård. Vi måtte jo se mor av og til, og lurte oss da inn i leiren. Omsider måtte mor selge forretningen, for det gikk jo ikke an at vi barna forstyrret i leiren. Da far og mor kom til byen fra Madla sommeren 1886 reiste de en tur til Røldal. Oscar og Salve ble med. Elisabeth ble hjemme for at passe Karl og mig.

Vi bodde da i «Brandvagshuset» som jeg tror det kaldtes. Det var det tredje hus

Einar Omdahl i ungdommens år.

ovenfor Løkkeveien fra Klinkenbergbakken på venstre side av gaden. Vi bodde i tredje etasje. En nat ble jeg vækket midt på natten. Det var brand i lærer Hamres hus, som lå like i nærheten i neste gate, og vi måtte ut så fort som mulig. Jeg husker jeg ble båret ut og ned til madam Helleland, som bodde i sidste hus på venste side fra Løkkeveien, og der var vi resten av natten. En datter av Hamre brændte inne. Olga og Marie blev født mens vi bodde der. Oscar og Salve blev syngegutter og sang ved gudstjenester i St. Petri kirke og ved begravelser, men det blev snart slutt med det, for de måtte

jo skofte skolen når det var begravelser tidlig på dagen. I 1888 begynte jeg i første klasse på Sandvigen skole. Jeg hadde netop fylt 6 år. Året etter begynte lærer Søren Emil Lura sine møder med skolegutter i et klasseværelse på Sandvigen skole, men så ble Læsehjemmet opprettet i huset straks nedenfor skolen, og dit gikk også vi.

En søndag kveld var jeg og Salve på vei til Læsehjemmet om kvelden. Da vi kom til hjørnet av Brøndgaten og Løkkeveien var mange gutter samlet der – og vi måtte da stanse for de ventet at ha løier med en politikonstabel, som hadde været efter noen av guttene kvelden før. Om en stund kom konstabelen rundt hjørnet fra Haugvaldstadgaten, og det lød et rop som kunde høres mange kvartaler: «Trevaldiaren». Og så sprang gutteflokken utover Løkkeveien, og det var ikke lenge før de fleste hadde tatt plass i Læsehjemmet, men en av guttene var ikke i stand til at springe, så han måtte oppgi navnene på dem han kjendte, og næste dag måtte de til politikkammeret for at svare for sine «synder». Finne het politimesteren og han var en gemyttlig kar. Selvfølgelig var det galt at guttene skulle vise slik dårlig respekt for lovens håndhævere, men man måtte jo la nåde gå for rett. Politimesteren snakket en stund med guttene og foreholdt dem hvor galt det var at oppføre seg slik. Så lot han guttene sitte og vente på «straffen» – om den skulle komme – og gikk ut i vaktværelset og sa:» Hvem av dere er det som guttene har kaldt «Trevaldiaren». «Det er meg, Hr. politimester» svarte konstabelen. Politimesteren smilte i skjegget og gikk inn på kontoret igjen. Efter en mild reprimande lot han guttene gå. Oppholdet i politimesterens kontor hadde tatt en tid, så nå måtte guttene «vanne». De stilte seg opp ved et gjerde og strålte. Ved siden av meg stod en av de største gutter. Plutselig følte jeg noget vådt og varmt og sannelig var det ikke «strålet» i lommen min.

De fleste guttene på «Honnahauen» var kjekke karer og hyggelige kamerater, så

vi likte oss godt i deres selskap. Det var sjelden vi var ute om kveldene, ialfald ikke om lørdagene for da måtte vi være hjemme for vi skulde tidlig på søndagsskolen næste morgen. Vi søsken var sammen i søndagsskolen. Vore lærere var missionselever, og de forklarte kapitler fra det nye testamente. Men en lørdagkveld hadde Oscar og jeg lurt oss ut og begav oss ned i Brøndgaten, hvor vi traf to av de større gutter. Mor kom da efter oss for å få oss hjem, og vi gikk foran. Da vi nærmet oss hjørnet til den gate hvor vi bodde så jeg en skygge eller rettere sagt en mand som stod og lurte på hjørnet. Manden sprang så frem og grep fat i Oscar, men mor som var like bak oss tok fat i manden som hurtig fjernet seg nedover gaten. Guttene trodde det var far som var efter oss og kom springende men mannen fikk da tak i den ene, som nok hadde ertet ham, og nu skulle gutten få pryl. Heldigvis kom mor til Peder Olsen til og befridde gutten, og mannen sjanglet hjemover, for han var nok ikke så stø på bena, halvfull som han var. Gutten gikk til sjøs, blev styrmand på «Solgran», da barken gikk fra Stavanger i 1902, han døde om bord på turen og blev begravet i sjøen. En annen av mannskapet døde også, og en ble hjemsendt syk til Stavanger.

Salve blev konfirmert våren 1891 og hadde forskjellig arbeide før han kom i lære hos kopperslager Frøiland i Søragedå. Den vår flyttet vi ned i Steinkargaten, og da jeg var ferdig med tredje klasse måtte Oscar og jeg flyttes over i Petri-skolen. Oscar i sjette og jeg i fjerde klasse. Om høsten flyttet vi opp på Bergeland og bodde der et år. Vi savnet våre gamle kamerater, så vi begav oss til «Honnahauen» så ofte vi hadde anledning til det. Onkel Hegland bodde jo fremdeles i Brøndgaten. Det var jo så at det var bra gutter i nabolaget hvor vi bodde, men vi følte oss litt fremmede. Især var det slik i skolen. I min klasse hadde guttene plasser ettersom det nummer de hadde, og slik fikk jeg plass på siste plass efter de «dovneste» i klassen. Jeg følte at jeg ble

tilsidesatt som en «fremmed» og det var vanskelig å bli kjent med mine klassekamerater. Følgen var at jeg mistet interesse for skolearbeidet og forsømte mine lekser. Sløid ble innført i skolen det skoleår og sløidtimen var på lørdager. Det var ikke bærsk til meg som var så langt bak i klassen så jeg ble stående ene og forlatt. Mor sa da at jeg kunde bli hjemme om lørdagen, for hun vilde ha meg til å passe mine tre søstre, som jeg hadde gjort siden vor ældste søster døde. Det år fikk jeg o i sløid. Da eksamen nærmet seg fikk vi vite at vi skulde flytte tilbake til Haugvaldstadgaten. Det var lite sandsynlig at jeg kunne ble oppflyttet, for jeg hadde vist mig som den «dovnesten» i klassen, men nu skulle jeg atter få gå på Sandvigen skole, og jeg skulde jo komme sammen med mine tidligere skolekamerater så måtte jeg bli oppflyttet. Nu blev jeg interessert. Mit mindreverdighets-kompleks blev borte. Det var prøve i regning. Oppgave efter oppgave blev utregnet korrekt på hva læreren syntes var overraskende kort tid. Resultatet var

Sandvigen skole ved Bjergsted.

at han måtte gi mig 1,5 i regning – og jeg hadde vel neppe fåt bedre end 3,0, hvis jeg hadde vist mig mindre ivrig.

Oscar traf ofte sine gamle skolekamerater blant guttene på «Honnahauen» – og efterhvert blev han med disse i forskjellig arbeide. I sommerferien var han helt ute i Kalhammeren hvor guttene fikk arbeide ved en kemisk fabrikk Der stod noen transtønder og en dag faldt han nedi en av disse, som guttene hadde moro av å gå på. Klærne ble ødelagt så det ble slutt på den moroen. Flere av guttene var avisgutter, og Oscar fikk også en rute. Vi leverte da «Stavanger Amtstidende» til godt og vel 80 abonnenter om kveldene hverdage. I begynnelsen gikk vi sammen, Oscar og jeg men siden delte vi ruten, slik at han tok Stranden (øvre og Nedre) og jeg en del av Kleven og strøket av Løkkeveien fra Egenesveien til Kannik og i gaterne overfor. Det var omtrent like mange aviser for hver av oss. Den kveld juletræfesten var i Læse-

«Ongar på Lykkeveien ca. 1900» Rett bak er hjørnet til Brønngt.

hjemmet for julen 1892 skyndte vi oss alt vi kunde med at omlevere aviserne i hver vor del av ruten, og da siste avis var levert sprang jeg hele veien fra Kannik til Sandvigen, og ved inngangen til Læsehjemmet møttes vi og gikk inn sammen. Oscar hadde 3 kroner i måneden, og pengene gav han til mor. Det kunde være surt iblandt når veiret var regnfuldt eller det var kaldt, for vi gikk i samme klær vinter som sommer. Frak var det ikke tale om heller ikke vanter eller kalosjer. Avisene måtte vi false selv, og mange ganger måtte vi vente i ti-meis før avisen blev trykt.

Efter sommerferien 1892 begynte vi atter på Sandvigen skole, skjønt det var lang vei fra hvor vi bodde ikke langt fra Hetland kirke. Oscar skulle opp i syvende klasse, men da det var bare en syvende klasse blev halvparten av elevene i de to sjette klasser

sittende igjen. Oscar måtte derfor gå et år til i sjette klasse, skjønt han uten tvil ville ha kommet i syvende klasse om han hadde været i Sandvigens sjette klasse. Jeg kom opp i femte klasse, men fikk plass på siste bänk. Det gjorde også de andre som kom fra andre skoler – efter tur. Det var heller ikke her sløidbenker for alle elever i femte klasse, og derfor måtte de siste i klassen ta sig fri en time i den regulære skoletid og istedenfor komme igjen om eftermiddagen efter skoletid. Skulle jeg da gå hjem i den regulære sløidtime og være tilbake i skolen til næste time så blev det bare å gå frem og tilbake – og det var noe mor ikke vilde finde seg i, for hun gjorde regning på at jeg skulle hjelpe til med å gå ærender eller passe mine søstre. Så blev jeg borte fra sløiden. Læreren vilde vite grunden og skrev til far, som da forklarte hvordan det forholdt seg. Nummer 2 i klassen var syk og fraværende i begynnelsen av skoleåret, og siden det var en ledig plass på første bänk blev jeg

flyttet dit og git nummer 2 – og siden den gang gikk nummer 1 i den klasse aldrig forbi. Han var også siden i Sjømilitære korps og fikk der sin styrmandseksamen, men jeg klarte meg meget bedre end han. Han blev også avisgut, og det var hyggelig at træffe sammen med ham igjen da jeg kom i marinen.

I mine år i folkeskolen inntraf flere pry-lehistorier, og en om ikke to av disse kom for retten. Forhandlingene eller rettere sagt vidneavhørelsen blev referert i avisene – iallfall i «Stavanger Amtstidende». Der er derimod en pry-lehistorie som jeg aldrig glemmer og som ikke blev referert i avisene. Det var en nabogut to-tre år ældre enn meg. Gutten var flink og gikk en tid på Storms skole. Det var jo en betalingsskole og forældrene hadde neppe råd til å la ham fortsette. Han kom så tilbake til Sandvigen skole, og skjønt han skulle være i syvende klasse måtte han gå i sjette klasse. En dag hadde han forsett sig så han skulle ha ris. Gutten sa han hadde mavesyke, men det trodde nok ikke læreren noe på før det var for sent. Avstraffelsen begynte men måtte pludselig avbrytes da det gikk galt. Pedellen måtte tilkalles for at rense klasseværelset, og de øvrige elever blev flyttet inn i et annet klasseværelse hvor det da blev temmelig trangt på benkene. Gutten gikk hjem. Denne gut reiste siden til sjøs. Siden kom han om bord i en engelsk seilskute. Han faldt ned fra riggen og slog sig i hjel. Neste skoleår skulde Oscar opp i syvende klasse, men nu hadde han jo gåt syv år på folkeskolen og mente det var nok. Han fikk da plass som læregut i «Stavanger Amtstidende», og jeg overtok da avisruten hans og delte ruten med min bror Karl.

Omsiden kom jeg gjennom femte, sjette og syvende klasse, men jeg var endnu i mit trettende år. Liten av vekst var det ikke mulig for mig å få noe arbeide som jeg hadde lyst og trodde mig skikket for. Jeg måtte da ta det arbeide som falt sig. Av og til var jeg med at losse mursten eller med at lempe ved inni vedskjul. Somme dager var jeg be-

skjæftiget med å trække en håndvogn med brød til utsalg fra bagerforretningen. Så anskaffet jeg mig en bøtte og fikk et nummerskilt på politikammeret så jeg kunde levere fisk til kunder som kom til torvet og vilde ha fisker bragt til deres hjem. Alt jeg tjente bragte jeg hjem til mor. Da saa Oscar i ferien vilde reise en tur til Røldal for å besøke familien der blev jeg med. Vi reiste med rutebåten til Sand og spaserte de 19 kilometer til Osen. Der var vi om natten og blev næste morgen med båten over Suldalsvannet til Nesflaten, og derfra gikk vi opp Bratlandsdalen og en god mil til Røldal, hvor vi tok inn hos vor kusine Kari Selland og hendes familie. En kusine av mor var også der den sommer. Hun og hendes mann og bror var i Norge på besøk hos slektninger efter 27 års opphold i Amerika. Mors kusine og fætter reiste til Amerika i 1869 og bosatte sig i en kvækerkoloni i Iowa. De bodde i mors nabolag i sin barndom, og de besøkte også familien i Stavanger. Vi var borte en uke. Vi var også en tur til mors barndomshjem. De var alle saa snilde mot oss, og mors kusine fortalte oss meget om Amerika. Hun hadde med sig tomatfrø, som mor plantet i en blomsterpotte, hvor det vokste en liten tomat. Mors fætter traf vi igjen på Nesflaten, da vi var på hjemveien. Denne gang blev vi med dampbåten til et sted hvorfra vi spaserte til Hylen og der lå rutebåten som førte oss tilbake til Stavanger. Om høsten reiste mors fætter og kusine og hendes mann tilbake til Amerika. Oscar fik ca. 20 år senere tilsendt et fotografi av mor, som var tat da hun var ung, og dette fikk Oscar forstørret. Siden har jeg ikke har hørt noe om denne gren av familien vor.

Høsten 1896 blev jeg konfirmert. Jeg kom straks efter i boktrykkerlære. Efter nytår 1897 begynte jeg på Stavanger tekniske aftenskole. Min bror Salve var da i tredje klasse og Oscar i anden klasse. Da Oscar var ferdig med aftenskolen i 1898 reiste han til Kristiansand for å gå inn på underoffisersskolen.

Høsten 1898 gikk jeg inn i turnforeningen i Stavanger og var med på øvelser de næste to vintre. Jeg blev nu opptatt fra tidlig morgen til sent på kveld flere kvelder i uken. Mor var ikke frisk de siste år. Våren 1899 fikk hun vite at hun hadde kræft, og lægen gav hende ikke mer end tre måneder at leve. Hun var netop kommet hjem efter lægeundersøkelsen, og hun fortalte mig hva doktoren hadde sagt. Det er umulig å forklare hva virkning dette hadde paa mig. Jeg skulle opp til eksamen i geometri den kveld, og jeg følte mig tryk for at det vilde gå bra, for jeg hadde ikke havt noe besvær hele skoleåret, og året før hadde jeg fått 1.0 i geometri. Jeg pleide alltid at være ferdig med mine oppgaver før de andre elever i klassen, men denne kveld kunde jeg ikke komme i gang. Mine tanker hadde så meget annet at befatte sig med end hva jeg nu holdt på med. Lange stunder sat jeg stille i urolige tanker. Da tiden var omme var jeg ikke ferdig med mine oppgaver, og resultatet blev derfor mindre tilfredstillende.

Far var på Madla i rekruttskolen i mai måned. Kort efter måtte mor til sengs, og hun kom ikke opp igjen. Far blev omsider fritatt for videre tjeneste den sommeren så han kunde være hjemme hos familien. Det gikk som best det kunde, for mor måtte ha tilsyn dag og nat. Den 16.de eller 17.de juli

døde hun. Far og jeg var hos hende da hun døde.

Da jeg hadde tatt avgangseksamen fra Stavanger tekniske aftenskole forsøkte jeg å komme inn på underoffisersskolen i Kristiansand. Det var da besluttet at sende hjem alle som endnu ikke hadde fylt 18 år. På tilbaketuren til Stavanger besluttet jeg at gå inn i marinen. For at komme inn i Sjømilitære korps trængtes mindst 12 måneders fartstid. Jeg besluttet da at søke hyre. Hyre fikk jeg med bark «Solgran». Jeg blev påmønstrert den 16.de juli 1900 og reiste med dampskibet «Niord» til Gøteborg den 22.de juli og kom om bord i «Solgran» den næste dag. Jeg seilte med «Solgran» i over to år og blev avmønstrert den 18.de august 1902. Den 15.de september reiste jeg til Kristiansand og næste dag innfandt jeg mig på distriktskommandørens kontor i Marviken. Distriktschefen fulgte meg til Kristiansand hvor jeg blev fremstillet for lægeundersøkelse og blev antat. Jeg gjorde tjeneste i marinen til 1.ste april 1906. Jeg søkte avsked for at reise til Amerika. Jeg var derefter i Stavanger til slutten av juni og arbeidet i «Stavanger Amtstidende». Avreisen fra Stavanger var med Bergenske dampskibsselskabs båt til Newcastle, derfra til Liverpool og videre med «Tunisian» til Quebec.

Kvinner i og på hermetikken

av John Gunnar Johnsen

Kvinnene i hermetikken er sentrale i våre forestillinger om hermetikkindustrien, spesielt for de av oss som vokste opp i gangavstand til fabrikkene. Jeg husker lukten, jeg husker travelheten, jeg husker de trange, mørke, fuktige og støyende lokalene. Og jeg husker spenningen som var knyttet til det å besøke mormor mens hun var på arbeid, smake på den nyrøykte brislingen, få ei bodda med iddisar eller noen teiner som jeg kunne dra hjem å lage bue av.

Mine sinnbilder av kvinner i hermetikken er knyttet til slutten av 1950-årene, da både mormor og farmor fremdeles var i arbeid hos Rønneberg i Tanke Svilandsgata og på Jadar i Hillevåg. Lite forsto jeg da av deres arbeidssituasjon, at de hovedsakelig arbeidet i sesongene og at arbeidet var viktig for å få familiens økonomi til å strekke til.

Jeg har også et annet minne om kvinnene i hermetikkindustrien, fra begynnelsen av 1960-årene da jeg kjørte rundt med 3-en for å hente min søster i barnehagen i gamle Varden kirke. På vei tilbake, forbi Midjord og Kjelveene, ble bussen fylt opp

av kvinner, unge og eldre, de fleste omgitt av en duft av hermetikk. Arbeidsbussen fra den gang da Stavanger fremdeles var en industriby.

Det siste sanseintrykket jeg har, er av Cleopatra på en iddis fra Stavanger-Fjord Packing i Pedersgata. Jeg tror det var da interessen for bl.a. historie ble vakt.

Mitt utgangspunkt er disse sanseintrykkene, i tillegg er det også med glede at jeg kan knytte an til en viktig ny begivenhet, det har de siste årene blitt reist midler til å skape en skulptur som et varig minne over kvinnene i hermetikken. Hugo Frank Wathne har sagt ja til oppdraget, og Stavanger kommune har takket ja til gaven som vil bli avduket i mai i Lervigstunet, på hjørnet av Avaldsnesgata og Ryfylkegata.

Hva vet vi om kvinnene i hermetikken?

Randi Skotheim har i sin hovedoppgave fra 1991 gitt en grundig karakteristikkk av kvinnene som arbeidet i hermetikkindustrien i begynnelsen av 1900-tallet. Statistikkene som hun gjengir, viser oss at de var unge,

flertallet var mellom 16 og 24 år, de var ugifte og var enten tilflyttere fra bygdene, eller kom fra arbeiderfamilier i Stavanger. Når de giftet seg, gikk svært mange av dem over i den store gruppen av reservearbeidskraft i hermetikkindustrien som ble kalt inn i hovedsesongene, og som i folketellingene står oppført som husmødre.

I mange tilfeller var det disse kvinnene som tok hovedansvaret for barn, mann og øvrige familie. Langt på vei ble de anonymisert, la til side egne drømmer og ambisjoner og realiserte seg gjennom familien. Vi møter dem i liten grad i avisenes spalter, i politiske sammenhenger eller i fagforeninger. De er der imidlertid alltid, et steg tilbake, som anonyme bidragsytere når dugnad ble utført, gevinster skulle lages til utlodninger, eller trøst og plaster skulle deles ut i barnehverdagene. Det var også disse som påtok seg dobbeltarbeid når mulighetene bød seg til å tjene noen ekstra kroner i hermetikken. Derfor løp de ut av fabrikkportene 20 minutter før pausen midt på dagen, for å ha maten klar til mannen kom hjem i sin spisepause.

Kvinnene utgjorde 70% av arbeidsstokken i fabrikkene. De var vant med hardt arbeid, hadde en sterkt utviklet arbeidsmoral og godtok å arbeide med fisk i kalde, trekkfulle og våte lokaler, uten å mukke på arbeidsforholdene.

Vi har sett dem mange ganger på bilder fra hermetikkfabrikker, noen ganger pyntet opp i hvite arbeidsforkle fordi fotografen skulle komme, men vanligvis i grove arbeidsklær og tullet inn i sjal, konsentrert om arbeidsoppgaven, enten det er treding av brisling, legging, hodeklipping, eller polering av boksene og etikettering. De fleste kvinnene fikk betalt etter hvor mye de kunne produsere, fikk utlevert akkordmerker som kvittering og registrerte sitt arbeid i protokollene mot slutten av arbeidsdagen, en arbeidsdag som varte til råstoffet var brukt opp.

Det er sjelden en hører at det er kvinnene som protesterer på sine arbeidsforhold eller lønnsbetingelser, men noen få ganger gjennom den mer enn hundreårige hermetikkhistorien hevet de sine stemmer og sa fra om uakseptable arbeidsvilkår.

Arbeidsgivers marked

I store deler av hermetikkhistorien i Stavanger var det arbeidsgivers marked. En av årsakene til dette var nok en betydelig arbeidsledighet og i store perioder en alvorlig sosial nød. Dermed var mange villige til å godta lave lønninger og kummerlige arbeidsforhold. Et uttrykk for denne situasjonen er at lønningene i hermetikkindustrien lå høyere i både Bergen og Trondheim i store deler av mellomkrigstida.

En av årsakene til lavere lønninger i hermetikkindustrien i Stavanger, kan være det forhold at hele familier var avhengige av inntektene fra den samme arbeidsplassen. I en slik situasjon skulle det sterk kampvilje og prinsippfasthet til for å gå ut i streik. Noen ganger fikk en også konflikter innad i familier, når noen gikk ut i streik, mens andre fortsatte å arbeide.

Den nære tilknytningen mellom fabrikker og hele familier skildres bl.a. i Dagfinn Rimestad sin revyvisje fra mellomkrigstida.

Laura Larsen

*Eg e' åtta år og hette Laura Larsen,
Strandgåda 10.*

*Adle hemma hos oss arbeide på Bjelland
sin fabrikk nummer 3.*

*Mor mi trer, far min false,
bror min hogge blekk,
syster mi har daglønn
og kjøre fodle rammer vekk.*

Barnearbeid var en annen faktor som bidro til å holde lønnsnivået i industrien nede. I 1901 ble det registrert over 40 barn under 14 år i arbeid ved John Braadlands hermetikkfabrikk på Strandkaiaen. Den totale arbeidsstokken var på dette tidspunkt ca 200. De yngste som var i arbeid, var 8 år gamle. Det overraskende med disse tallene er ikke antallet, men det faktum at tallene ble registrert av arbeidstilsynet. Vanligvis ble barn skjult når tilsynet kom på besøk, og dermed unngikk en registrering.

Kampen for bedre lønns- og arbeidsvilkår

Forbedringer av lønns- og arbeidsvilkårene i industrien har i de fleste tilfeller foregått gjennom en langvarig faglig-/politisk kamp. Det synes i Stavanger som om hermetikkarbeiderne har blitt møtt med sterk motstand fra fabrikkieierne når de har organisert seg og/eller har deltatt i 1. mai demonstrasjoner og andre politiske markeringer.

En av de tidligste arbeidskonfliktene var i februar 1901 da hermetikkfabrikantene kom med krav om at arbeidstida skulle økes fra 56 timer i uken til 59½ timer. Arbeiderne ville ikke godta dette, og resultatet ble en arbeidskonflikt som også rammet mange kvinner. Et vesentlig problem i denne, som i senere konflikter i hermetikkindustrien, var en betydelig bruk av streikebrytere. Dette kan selvsagt betraktes som et uttrykk for manglende solidaritet, det er imidlertid heller ikke vanskelig å se dette som et uttrykk for den sosiale nød som mange mennesker i Stavanger opplevde i begynnelsen av 1900-tallet. En betydelig andel av befolkningen hadde så lav inntekt

at de var fritatt for skatt. Mange av disse opplevde direkte matmangel, da kan en nok oppleve at solidariteten blir frynset når det gjelder å skaffe det daglige brød til egne barn.

For å styrke samholdet og egen slagkraft blant kvinnene, ble det kalt inn til et møte 10. mars 1901. Resultatet av dette møtet ble opprettelsen av Kvindelige Hermetikk-arbeideres Forening med 150 medlemmer og 24 år gamle Sofie Hatteland som den første leder.

Arbeidskonflikten i 1901 varte i 7 uker, da var foreningskassen tom og hermetikk-arbeiderne måtte godta 58 timers arbeidsuke.

Hermetikkfabrikantene reagerte både på lønns- og arbeidskrav, men også arbeidernes deltakelse i ulike typer demonstrasjoner. Et eksempel på det var Nils Asgautsen som i 1911 ble oppsagt fra John Braadland Ltd., etter å ha tatt seg fri fra arbeid for å delta i 1. mai-feiringen det året.

Gunnar Roalkvam har latt seg inspirere av Nils Asgautsen til å skrive diktet «Di gjer oss ord»

Di gjer oss ord ...

Eg har fått sparken i fra Braadlands fabrikk

–
*kor eg gjekk å sleid med fiskahermetikk,
og grunnen te de va'
at eg sa i fra
at arbeidsfolk nå må stå saman.*

Refr:

*Me ber om å få våres del av verdiene med
skabe
for møje må me streva,
di gjer oss ord, men av ord kan ingen leva.*

*Eg gjekk i fysstemaitog nå i år,
for å demonstrera for bere levekår,
men Braadland hadde sagt
han ville bruga magt
og sei opp di så gjekk onna røe flag.*

(...)

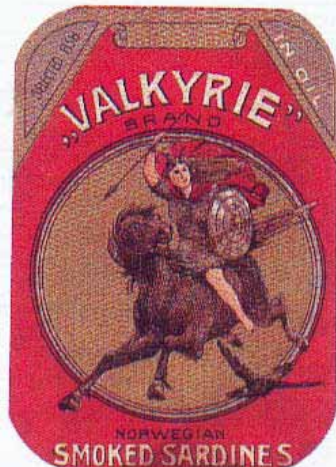
*Møje kan seiast og møje e' jo sagt
av di så har nok av rikdom og makt,
men får me ikkje brød
då må me bare dø,
og det e'kje det me leve for.*

*Me ber om våres del av verdiene me skabe
for møyje må me streva,
di gjer oss ord, men av ord kan ingen leva.*

I en årrekke opplevde hermetikkarbeiderne flere skuffelser når de forsøkte å fremme sine krav for bedre lønns- og arbeidsvilkår. Dette skjedde i 1909, 1912, 1917 og 1920. Når dette kunne skje, var en viktig del av forklaringen at relativt få av arbeiderne var

organiserte. I 1922 var for eksempel bare 80 av nesten 3000 hermetikkarbeidere organiserte. Vendepunktet for fagorganisasjonen kom i forbindelse med arbeidskonflikten i 1925. Etter 8 ukers streik ble det opprettet en ny tariffavtale som ga arbeiderne et visst medhold i deres krav. Det viktigste var imidlertid at en hadde oppnådd en betydelig medlemsøkning.

Berettigelsen av en arbeidskonflikt vil

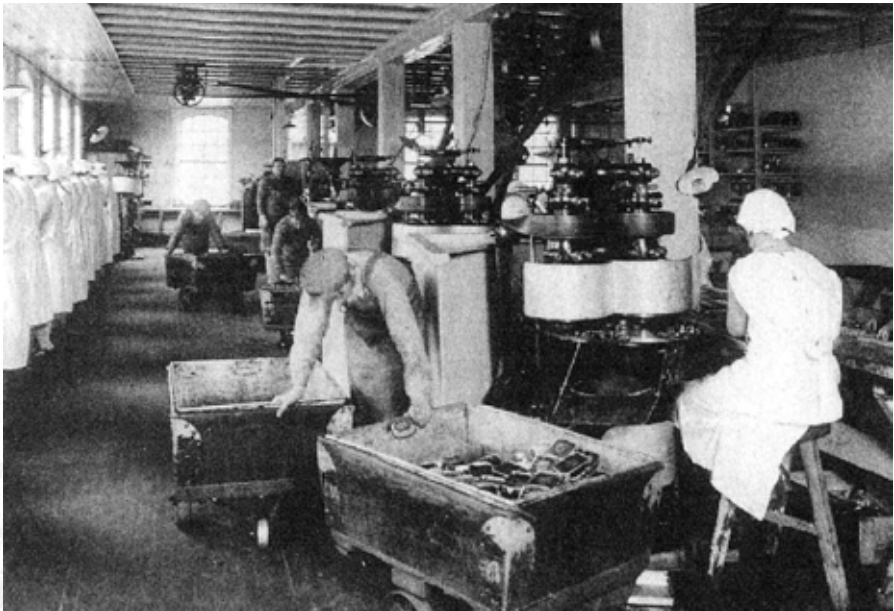
det alltid være ulike syn på. Når det fortelles at kvinner i hermetikkindustrien tjente lite i årene før første verdenskrig og at de hadde under 150 arbeidsdager, så er det lett å få sympati med deres krav om bedre lønn og en mer stabil arbeidssituasjon. Det er også lett å forstå at de reagerer på at de i sin tariffavtale ikke var tilgodesett med , og at arbeidsuka var 58 timer. Slike opplysninger må imidlertid forstås i lys av andre grupper sine lønns- og arbeidsvilkår på samme tidspunkt.

I 1911 var en timelønn på 15 øre ikke uvanlig for en kvinne i hermetikken, for dette kunne hun kjøpe en makrell, eller et grovbrød på tilbud. Hun måtte imidlertid arbeide 8 timer for å kjøpe et kilo margarin. Undersøker vi likningsprotokollene for dette året, finner vi mange kvinnelige hermetikkarbeidere som tjener rundt kr 400,- . Til sammenlikning var det flere av fabrikkierne som tjente mer enn kr 40.000 det samme året. Det tilsvarer lønnen til 100

av de kvinnelige hermetikkarbeiderne som bidro til å skape firmaets overskudd. Sett i lys av en slik lønnsforskjell blir de hyppige arbeidskonfliktene forståelige.

Den siste arbeidskonflikten i hermetikkindustrien kom i 1982, etter opprettelsen av Norway Foods Ltd. Arbeidere fra Central Canning, Stavanger Packing Co. og Chr. Bjelland & Co. A.s skulle da arbeide side om side på sentralfabrikken på Verven. Blant disse hadde lønningene i utgangspunktet vært ulike, men det var klare forventninger om at en skulle gjennomføre et system med lik lønn for likt arbeid. Bedriftsledelsen var ikke villig til å gå med på dette og truet med å flytte produksjonen dersom arbeiderne ikke godtok det lønnstilbudet som ble gitt. Resultatet ble en bitter arbeidskonflikt som ble stemplet som ulovlig, og hvor 79 arbeidere ble oppsagt. Streiken fikk betydelig oppmerksomhet, og de streikende fikk støtte fra store deler av landet. I sin argumentasjon pekte de spesielt på bedriftens ansvar for å skape likeverdige lønnsforhold for alle ansatte i den fusjonerte bedriften.

Etikettering

I ettertid synes konflikten som høyst unødvendig og et lite verdig punktum på sardinindustriens hundreårige historie i Stavanger. I slutten av oktober samme år innstilte Norway Foods produksjonen ved fabrikkanlegget i Stavanger.

Kvinner på hermetikken

For mange som vokste opp i Stavanger i byens hermetikkperiode, var iddisar med kvinnemotiv ikke noe ukjent fenomen. I de fleste iddisamlinger vil det være mulig å finne et betydelig antall iddisar hvor kvinner er avbildet. Motivmangfoldet er enormt for denne typen iddisar, og det må ha vært en spesiell opplevelse for alle de kvinner som deltok med å etikettere boksene. Virkeligheten til de kvinnelige hermetikkarbeiderne må ha fortont seg vesentlig annerledes enn iddisvirkeligheten som de limte på sardinboksene.

Iddisane sin funksjon var å vekke oppmerksomhet hos de potensielle kjøperne av sardinhermetikk. Vurdert ut fra iddisane med kvinnemotiv var det åpenbart mange

måter å få oppmerksomhet på. Noen få firma har avbildet kvinner i arbeidssituasjoner fra hermetikkindustrien. Det som vises fram, er imidlertid en idealisert verden uten skitne og våte gulv og benker, og åpenbart uten akkordpress. Det beste eksemplet på dette er Packing Girl hvor en bunadskledd kvinne legger sildefileter i en kippersboks, et eller sted langs vestlandskysten hvor solen skinner på en snøkledd fjelltopp.

Vi finner også en annen type «hverdagsrealisme» avbildet, for eksempel knyttet til «den gode mor» som serverer mann og barn sardiner.

Langt oftere finner vi imidlertid kvinnene i situasjoner hvor de er velkledd og vanligvis sammen med en velstående mann. Det typiske med denne typen motiver er at de nyter et velsmakende sardinmåltid sammen, for eksempel Tea Time. Denne typen motiver knytter sardinene til en grad av velstand, luksus som du åpenbart vil oppleve dersom du kjøper sardinboksen med dette varemerket. Iddisar av denne

typen spiller på kvinner som vakre og attraktive. En betydelig gruppe i denne sammenheng er alle de bunadskledde kvinner som er avbildet.

Det finnes imidlertid et betydelig antall iddisar hvor kvinnene som objekt er enda tydeligere framhevet. Fokus på disse er kvinner med et vakkert ansikt, som Ella, Gaby, Gerd, men flere av dem bruker også kvinners kropp for å vekke oppmerksomhet. Utvalget på dette området er stort og spenner fra passive, hvilende, badende kvinner, til forføreriske kvinner som åpenbart har mer å tilby enn et vakkert utseende. Eksempler på dette er Cleopatra, Gitane og Ramona.

Det spennende er imidlertid spennvidden som en finner innenfor kvinnemotivene. I den motsatte ende av skalaen for

Cleopatra finner en flere nonner. Du har også Monna Lisa som urtypen på den vakre kvinne. Enda mer interessant er det store antall aktive kvinner som er avbildet. Dette er kvinner som deltar i alt fra arbeid, via fjell- og strandturer til å kjøre bil eller drive idrett.

Bruken av kvinner som blikkfang på hermetikken, viser langt på vei det tradisjonelle reklamemønster hvor velstand, skjønnhet og seksualitet er underliggende motiver. Samtidig er spennvidden så stor at hele spekteret av kvinneroller er representert. I 1920-årene må åpenbart flere av disse kvinnefigurene ha vært utfordrende, ikke på grunn av sin avkleddhet, men fordi de representerte selvstendige kvinneroller som det tok flere tiår før samtiden aksepterte.

Olavsklosteret i Kleiva

Av Gunnar A. Skadberg

Fra biskop Ernst Baaslands bok «Korsfylket». Klosteret oppe til høyre. Tegning: Ståle Ådland.

De opprinnelige innfartsveiene til Stavanger entret byen fra begge sider av Breiavatnet. På østsiden av Breiavatnet endte Tjodveien som kom over Ullandhaug fra Sola, og ned Olavskleiva kom den gamle Kongeveien fra jæren. I Kleiva stoppet folk ved Kvilesteinen (som fortsatt eksisterer ved nedgangen til Kleiva) før de pyntet seg og tok fatt på det siste stykket ned til kaupangen. Ved kilden i Kleiva nyttet de også høvet til å leske seg av det helsebringende vannet like nedenfor kvilesteinen. Det var

langt både å ri og gå enten en kom over jærslettene i sør eller over den mer nærliggende Egenesmarken i vest og nord.

Mye tyder på at området rundt dagens Stavanger sentrum tilhørte Solættens i tiden før Erling Skjalgssons død i 1028. Trolig ble dette området deretter lagt under kronen. Dette forklarer hvorfor det var kronen som ga jord til det klosteret som ble reist i Kleiva omkring 1100.

Fram til 2005 da Eldbjørg Haug la fram sine nytolkninger av gamle privilegiebrev

og dokumenter vedrørende Stavanger i middelalderen, var det allment antatt at det var biskop Eirik Ivarson, Stavangers femte biskop, som grunnla det nye klosteret – fra starten et augustinerkonvent, hevder Erik Gunnes i sin bok «Erkebiskop Øystein – statsmann og kirkebygger». Også Asgaut Steinnes skriver at klosteret i Kleiva ble reist av augustinerne (Ætt og Heim 1964), men Eldbjørg Haug snur opp ned på dette og hevder i sin bok om Utstein kloster fra 2005 at konventet i Stavanger ble opprettet av benediktinerne. Hennes hovedargument for dette synet er at det sannsynligvis ble tatt imot barn til skolegang i klosteret i Kleiva. I motsetning til augustinerne tok nemlig benediktinerne imot barn til opplæring. Benediktinerne tok opp noviser eller «barneoblater» fra sju års alderen – og underviste både gutter og jenter i sine klostre for at de kunne bli framtidige munk og nonner, forteller Haug. «Guttene skulle helst bli prester for å kunne synges messene

og trengte altså opplæring», skriver hun.

I et brev fra pave Alexander III til erkebiskop Øystein fra 1171 blir biskop Åmund i Stavanger, omtalt som klosterforstander, trolig i Olavsklosteret. Dette indikerer også at klosteret var i virksomhet da Åmunds etterfølger på bispestolen, Eirik Ivarson, ankom Stavanger. I dette brevet blir en av brødrene i Olavsklosteret kalt «monaccus» eller munk. Benediktinere ble kalt munk mens augustinere ble kalt brødre, skriver Haug. 1100-tallet var også storhetstiden for bygging av klosteranlegg knyttet til benediktinerne. Alt dette peker mot Olavsklosteret som et benediktinerkloster.

Mens Åmund var abbed i Olavsklosteret bodde det for øvrig en munk fra Estland der som het Nikolas. Pave Alexander III ber om at denne munken, trolig benediktiner-munk, må få følge sin landsmann biskop Fulko til hjemlandet for å utbre evangeliet der, så internasjonalt preg hadde altså virksomheten ved klosteret helt fra starten.

Sankt Victor klosteret i Paris, der islenningen Eirik Ivarson hadde studert, var augustinernes mest betydelige sentrum i Paris – et abbedi som ble flittig besøkt av

Utgaving i den gamle Olavgrunnen på midten av 1950-tallet. Den gamle trappegangen ses til høyre i bildet.

EIRIK IVARSON som var biskop i Stavanger fra 1163 til 1188, regnes som en av stiftets mest betydelige biskoper. Han var sønn av islendingen Ivar Kalvson, den siste biskopen i Nidaros før erkebispesetet ble opprettet. Ivar stod på Magnus Blin-des side under borgerkrigen på midten av 1100-tallet.

Bispesønnen Eirik ble sendt til St. Victor-konventet i Paris for å studere til prest der. Dette konventet var et arnested for augustinerne og utviklet seg til et av de viktigste lærdomssetene i Europa på 1100-tallet. Flere paver og kardinaler hadde sin bakgrunn fra dette konventet, som ble en viktig inspirasjonskilde for augustinerordenens utbredelse i Norden.

Eirik Ivarson var blant de 12 prestene som ble utpekt til å reformere St. Geneviève klosteret i Paris under sitt opphold der, så handlingskraftig må han ha vært allerede i ung alder. Han overtok sannsynligvis som biskop i Stavanger i 1170 – etter at han hadde vært prior ved Halsnøy eller Utstein kloster i forveien, gjetter Haug på. Eirik Ivarson ble siden erkebiskop i Nidaros, men på sine gamle dager ble han blind og måtte forlate sitt embete i 1205. Han døde først i 1213, men æren for å ha opprettet klostert i Kleiva synes nå å være fratatt ham.

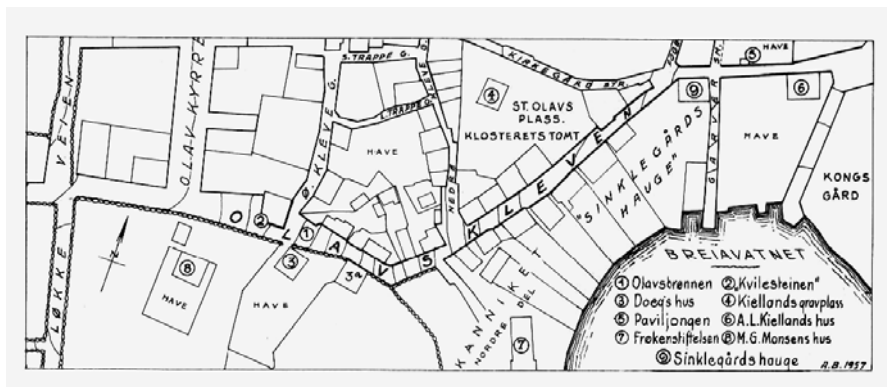
studerende nordboer. Hvis det altså skulle være Eirik som tok initiativ til bygging av klosteret i Kleiva, er det derfor nærmest utenkelig at han som augustinerbror, opprettet et benediktinerkonvent. Om Eldbjørg Haug har rett i sin påstand om Olavsklosteret som et benediktinerkonvent, kan det ha vært Stavangers første biskop, benediktinermunken Reinald, som har opprettet dette klosteret, og da må det være reist tidlig på 1100-tallet, eller kanskje så tidlig som på slutten av 1000-tallet da Reinald trolig kom til Rogaland. Men det fins ingen dokumentasjon som knytter Reinald til opprettelsen av klosteret.

Spørsmålet om hvem som grunnla Olavsklosteret i Stavanger lar da også Haug stå åpent. Klosteret i Kleiva fikk i alle fall den norske helgenkongen Olav som sin vernehelgen, og det fikk også hans navn. Det samme gjorde den helsebringende kil-den ved nybygget. Munkene ved klosteret hadde blant annet i oppgave å ta seg av syke og gamle. Vi kan derfor si at klosteret i Kleiva var byens første sykehus i tillegg til vår første skole.

Siden klosteret var avhengig av gods-tildeling som økonomisk fundament for

å kunne eksistere, må kongen ha vært inne i bildet som donør av slikt jordegods – og denne kongen kan ha vært Olav Kyrre, konge 1067-1093, eller hans sønn Magnus Berrføtt, konge: 1093-1103. Eldbjørg Haug antyder at klosteret kan ha vært opprettet før Domkirken ble bygd, og at det kan ha fungert som bispedømmets første domkapittel, et domkapittel som i så fall ble organisert etter benediktinske ordninger med utgangspunkt i England.

Domkapitlet i Stavanger holdt trolig til i klostert til langt inn på 1200-tallet, mener Haug. At kommunehuset på Domkirkeplassen, på 1200-tallet, kalles refektorium, en benevnelse som bare nyttes i forbindelse med klostre, indikerer at Haug har rett i dette. Bybrannen i 1272 har trolig ført til avvikling av domkapitlet ved Olavsklosteret som trolig også ble ødelagt ved denne anledningen (selv om det, med den grisgrendte bebyggelsen byen den gang hadde, synes uforståelig at en brann skulle kunne ha spredt seg fra husene ved Vågen og Domkirken til det isolerte klosteret i Kleiva.) Haug mener at en ødeleggelse av klosteret stanset tilsiget av benediktinermunker til byen, og at augustinermunker

Anders Bærheims kart over området vest for Breiavatnet fra 1957.

fra Utstein måtte overta messeholdet ved Olavskirken ved klosteret i byen, som trolig «overlevde» brannen.

Olavsklosteret lå på middelaldergården Krikens grunn (ved nåværende Olavsgården). Denne gården hadde sine «grunner» på eidet mellom Vågen og Breiavatnet. Omtrent der hvor Store Trappegang i dag befinner seg, rant det opprinnelig en bekk som kom ned mot Vågen mellom Rosenkildehuset og Ankerbygget (ved den gamle «Svendsabryggå» ved Nedre Strandgate 7-9). Bekken dannet Krikens og klosterets grense mot vest og nord. Munkene hadde fått satt opp en kvern ved bekken der de malte sitt korn. Krikens åkerland lå i området ved dagens Torg.

Ved klosteret ble det altså reist en liten klosterkirke, Olavskirken, som betjente folk i byen og nærmeste omland mens byggingen av Domkirken ble fullført. Grunnen omkring denne kirken tilhørte Utstein kloster fra siste del av 1200-tallet.

Det er ikke mye vi vet med sikkerhet om Olavsklosteret og livet ved dette klosteret. Første gang vi hører om klosteret i Stavanger i skriftlige kilder, er på 1160-tallet da en engelsk kilde hevder at en prest av Skjalgsson-ætten plasserte sin sønn i fem år i dette klosteret for at han skulle få en

geistlig utdannelse. Den unge Skjalgsson-ætlingen hadde da hatt opphold ved kong Inge Bårdssons hird i seks år. Det virker som om den unge slektningen av Erling på Sola følte seg mer tiltrukket av livet ved hof-fet enn av det livet munkene prøvde å pøde inn i ham. I stedet for flittige studier over håndskrevne bøker la han nemlig turen til Stavangers vertshus, der alkoholen rant inn mens vettet forsvant. Svirebrødrene hans befant seg milevis fra den livsstilen som var ventet av en vordende prest.

Da denne ungdommen fikk en sykdom som medførte at han ikke kunne holde hodet stille, mente munkene at Guds straffedom hadde innhentet ham som en rettferdspil – og etter fortjeneste. Da sykdommen utviklet seg til blindhet og døvhets, og hal-sen svulmet opp så stakkaren ikke kunne snakke, fikk imidlertid munkene medynk med ham – eller kanskje var det en slekting av ham som tilbød den pengsum som var nødvendig for at han skulle få hjelp. En av munkene tok ham i alle fall med på en rundreise til hellige steder i Europa. Ved den hellige Cuthberts relikvier i Durhamkatedralen i Nord-England ble han i 1172 helbredet for sine lidelser. Resten av livet vandret han, ifølge den engelske krøniken, rolig langs smalere stier. Dette årstallet bekrefter også Haugs teori om at klosteret i Kleiva må være opprettet før Eirik Ivarson overtok bispestolen i Stavanger.

(St. Cuthbert var munk, eneboer og helgen fra Northumberland i Nord-England. I 685 ble han biskop i Lindisfarne, der han i to år misjonerte med stor iver før han døde allerede i 687. Han ble siden helgenkåret og erklært for å være skytshelgen for sjøfolk.)

I 1236 hører vi at klosteret i Kleiva hadde både abbed og prior (klosterforstander – etter abbed i rang). Det var fremdeles bruk for Olavskirken ved siden av Mariakirken, Martinskirken (lå trolig i området ved Arneageren) og Peterskirken ved Hospitalet – etter bybrannen og ødeleggelsen av Domkirkens kor ved bybrannen i 1272. Men aktiviteten ved selve klosteret var opphørt på denne tiden, kanskje altså fordi klosterbygningene ble skadet i brannen.

Haug avviser påstanden om at Utstein kloster var en videreføring av Olavsklosteret. Hun mener at disse klostrene kan ha eksistert side ved side noen år før Olavskirken ble inkorporert i Utstein klostervirksomhet, og at augustinermunke fra Utstein kan ha fått ansvar for messeholdet i kosteret i Stavanger. I 1295 hører vi i alle fall om at de to augustinerbrødrene Trond og Ivar fra Utstein har ansvar for messer som avholdes i Kleiva. Haugs konklusjon er nemlig at Utsein kloster ble grunnlagt allerede i forbindelse med kroningen av Magnus Erlingsson i 1163.

Omkring 1264 forlot Magnus Lagabøter sitt len i Ryfylke, med sete på den gamle kongsgården på Utstein, men altså kloster i 1264, og flyttet til Bergen for å overta kongeverdigheten etter faren (Håkon Håkonson som døde året før). Det var på denne tiden abbeden ved Utstein som hadde ansvar for virksomheten i Olavskirken i Kleiva.

Like nedenfor Olavskirken lå det en gårdsport. I 1318 ga abbed Finn på Utstein en 8 alen (5,4 meter) bred vei fra denne porten, over åkeren og ned til badstuen som trolig lå ved Vågen – til Stavanger-bispen Håkon Haldorsson. I 1298 ble to av åkrene ved den gamle Olavskirken overtatt av domkapitlet i Stavanger (Kleveageren).

En skriftlig kilde fra 1299 forteller om en kornbod (stolpebod for tørking av korn) ikke langt fra «badstofann» – badstuen – som kan ha stått ved Breiavatnet eller ved Vågen.

I 1387 solgte Utstein-abbeden Arne møllehuset til korsbror Sigurd Reidarson. Deretter bygde Sigurd en mølle ved dagens Trappegang. Så seint som i 1478 nevnes nok en gang Olavsklosteret som blir betenkt med gaver gjennom biskop Alv Torgardssons testamente. 4. juli 1577 bestemte kongen (Fredrik II) at Domkirken skulle vøles ved hjelp av stein fra det gamle klosteret i Kleiva., som på dette tidspunktet var nedbrutt.

Selve klosterområdet i Kleiva ble kalt Olavsgrunnene etter reformasjonen. Det var fremdeles klosteret på Utsein som da disponerte denne eiendommen som omfattet ganske store arealer mellom Breiavatnet, Vågen og Kleiva. Gamle stedsnavn forteller også om dette, som Olavshagen, Munkehagen, Olavskleven, Olavskilden («Olavskjellå») og Klostergrund (nå bl.a.: Rosendkildehuset). Olavskirken kom ut av bruk etter reformasjonen og forfalt ganske raskt etter dette. Et kongebrev datert 4. juli 1577 påbyr således at det skal hentes stein fra det nedbrutte klosteret i Kleiva for å vøle Domkirken.

KLOSTERGODSET I KLEIVA ETTER REFORMASJONEN

Etter reformasjonen sikret kongen seg klostergodset i Norge. Mye av klosterjorda ble solgt eller gitt til private som takk for tjenester de hadde ytt kongehuset. Kongen delte ut mye av jorda i bytte mot støtte fra lederne i lokalsamfunnet. Etter reformasjonen overtok sognepresten i Stavanger Kleveagerens nordre del (siden Kiellandshagen) samt breddene ved Breiavatnet. Men de fleste eiendommene på de gamle Olavsgrunnene ble gitt i forlening til danske embetsmenn. Disse arealene ble imidlertid etter hvert solgt til privatpersoner i Norge etter 1665.

*Fattigkirkegården på St. Olavsgrunnene
i 1935.*

Men i 1561 var noe av klosterjorda ved Olavskirken havnet hos storbonde Iver Hognestad fra Time på Jæren. Ivers sønn, Sven, ga denne eiendommen videre til sin datter Magdalene, som var gift med sognepresten i Gand, Gert Mikkelsen.

I 1609 kjøpte Godthe Sørensen denne eiendommen. Byfogd Jacob Søfrensen kjøpte den deretter, men solgte den videre til kjøpmannen og skotten Willum Andersen i 1668. Fra hans svigersønn gikk eiendommen videre til Peder Godtzen, og fra ham føres eiendomslinjen fram til Jacob Kielland som bygde bolighus og skipsverft på eiendommen mellom Kleiva og Vågen. Siden overtok Gabriel Schanche Kielland og hans svigersønn, Jacob Sømme, eiendommen før den ble solgt til Arne Haabeth, husmannsgutt fra Høyland som ble ordfører i Stavanger. På 1960-tallet ble Ankerbygget reist på denne eiendommen.

Lagrettemann og stadskaptein Johan de Lange som drev skipsrederi og handel i Stavanger, solgte i 1664 sin sjøgrunn av Klostergrunnene til sin nabo, baker Hermandt Jochumsen. Også denne eiendommen lå ved den tomten der Ankerbygget siden ble

reist, forteller Anders Bærheim, som fører til at under byggingen av Ankerbygget kom det for dagen svære tømmerstokker som stammet fra Kiellands «Hjemmeværft» ved Vågen.

Andre arealer fra Olavsgrunnene tilhørte fremdeles domkapitlet i Stavanger, for etter at bybrannen 20. september 1633 hadde forsynt seg av husene på disse tomtene, hører vi at byborgerne som hadde leid sine tomter der, måtte betale sine avgifter til byens domkapittel. Etter brannen sikret byfogd Torn Søfrensen seg en leieavtale for seks av de beste tomtene på Olavsgrunnene. Hans enke, Sidsel Pedersdatter Torns, fortsatte å leie disse tomtene av domkapitlet etter mannens død i 1635. Torn Søfrensen leide også Klostergårdens grunn etter brannen i 1633. Trolig hadde rådmann Jon Østensen leid denne eiendommen før brannen.

Mot slutten av 1600-tallet var det fogden på Utstein som satt med Klostergårdens grunn, men i 1690-årene hadde borger Peder Jensen overtatt. I 1698 solgte han sine arealer videre til Sjernerøy-lensmannen Valentin Børgerson.

I 1766 betalte 37 stavangerborgere en grunnleie av «St. Olafs Grunde», og i 1788 kjøpte kjøpmann Børge Rosenkilde Klostergårdens grunn, og sønnen, Peder Valentin,

overtok den i 1797. Det var han som i 1812 satte opp brannnummer 585 (ferdig 1813), «Rosenkildehuset», på sin eiendom (siden med adresse Nedre Strandgate 11). Peder Valentins sønn, Børge Winsnes Rosenkilde, overtok eiendommen etter faren i 1836, og i 1877 ble den solgt på auksjon til hermetikfabrikkeier Tøres Rønneberg for 21 000 kroner. I 1916 overtok Stavanger kommune eiendommene Nedre Strandgate 11, 12 og 14.

Av tomtene på de gamle St. Olavs Klostergård er det ovennevnte som med sikkerhet kan dateres tilbake til 1500-tallet.

Skiftelinjen for klosteret mot Vågen gikk ved Øvre Strandgate, der en solid mur som gikk parallelt med gaten, kom til syne i 1950-årene da det ble gravd i Kleiva. Dette var nok restene av gjerdet med le eller gårdsport som ble nevnt i 1318 i forbindelse med veien abbed Finn forærte biskop Håkon.

I en notis i «Stavanger Amtstidende og Adresseavis» fra 30. juli 1843 heter det:»Ved forrige Uge at borttrydde en sten i Hjørnet af den saakaldte Fattig-Kirkegaard paa Kleven stødte man paa en Mur. Ved at foranstalte videre Udgravning her, har man bragt for Dagens Lys Grundvolden af en temmelig stor Bygning, rimeligvis en Kirke. Paa et Sted, sandsynligvis ved Indgangen til Choret, findes flere smukt tilhugne Vægstene [kleberstein]». Trolig var det altså rester av klosteret eller St. Olavs kirken som kom for dagen. Klosteranlegget kunne dermed lokaliseres til området ved dagens Olavsgården. Siden er det funnet flere profilerte kleberstein i samme området, skriver Anders Bærheim i sin Dreyer-kalender for 1957. Han skriver også der at den gamle Olavskirkens gravplass må ha ligget i området ved dagens Olavsgården ned mot Kiellandhagen.

På 1690-tallet ble det anlagt en liten kirkegård på Olavsgrunnene, «De Fattiges

Kirkegaard under Kleven». Flere koleraepidemier hadde tatt så mange menneskeliv at kirkegården ved Domkirken var sprengt. Kirkegården for byens fattige lå ned mot dagens Olav VII's gate og strakte seg mot Kiellandhagen, Breiavatnet og Romsøegården. Mot vest gikk den opp mot vestenden av Haakon VII's gate. I 1704 ble denne kirkegården utvidet mot sør og øst.

I 1818 kjøpte hoffagent Gabriel Schanche Kielland en del av den gamle Fattigkirkegården som han lot innhegne som familiegravsted for sine foreldre, seg selv og sine etterkommere. Familiegravstedet ble brukt fram til 1863, men først i 1938 ble likrestene etter Kiellandfamiliens medlemmer flyttet opp til et nytt gravsted i vestmuren på Ledaal.

Olavsgrunnene kom altså på private hender (med unntak av området mellom Vestre Bredevannsgade og Vågen) i forbindelse med at kongen solgte Utstein kloster. Eiendommen strakte seg fra Ankerbygget ut til gården Blidendol (Øvre Strandgate 112) og derfra inn til Olavskleiva. I 1799 het eieren av Utstein kloster Johan Garman, og dette året solgte han deler av Olavsgrunnene til kaptein og amtsveimester Peder Klow. Klow solgte sin eiendom videre på en auksjon i 1805 til den rike bakeren Jens Saxe Lindahl, og han solgte den videre til toller og svigersønn, kjøpmann, skipsreder, ordfører og stortingsmann Thomas Scheen Falck (1829-1889, gift med Anna Cathrine Lindahl, 1824-1924).

Olavskilden med statuen av «Kvinnene ved vannposten» eller «Olavsbrønnen» som er det offisielle navnet, er i dag det eneste synlige minnet etter Olavsklosteret i Kleiva. Klosteret fikk sitt vann fra en vannkilde som lå i dette området. Statuen i Kleiva er laget av stavangerkunstneren Erik Haugland (1894-1965) i 1959.

ÅRSBERETNING 2005 FOR BYHISTORISK FORENING STAVANGER

1. A. Tillitsvalgte

Styret har i 2005 bestått av:

Berit M. Grande, leder
Hallvard Ween, nestleder
Brith Tan
Eli Vareberg
Petter Løhre
Reidar Frafjord
Ole Kallelid

Varamedlemmer:

Kristin Øye Gjerde
Henry Bjørkelund

Valgkomité:

Erling Sømme Kielland
Sven Egil Omdal
John Karlstrøm

Revisor:

John Olsen

Styret har hatt seks møter. Store deler av det praktiske arbeidet er fordelt i arbeidsgruppene: *Arrangementer* (Brith Tan, Ole Kallelid og Henry Bjørkelund), *Stavangeren* (Reidar Frafjord og Petter Løhre), *Nettarbeid* (Petter Løhre og Kristin Øye Gjerde) og *Byhistorisk skilting* (Reidar Frafjord og Berit M. Grande, samt 3 fra kommunen). I tillegg legges et stort arbeid ned i regnskapsførsel (Hallvard Ween) og ajourhold av medlemsregister (Eli Vareberg). Samarbeidet i styret er meget godt.

1. B. Medlemmer

Medlemsveksten fortsetter. I år registrerer vi:

Antall enkeltmedlemmer:	302
Antall familiemedlemskap:	71
Sum medlemskap:	<u>373</u>
Æresmedlem:	Unnleiv Bergsgard

2. Økonomi

Økonomien i foreningen er forbedret også i løpet av 2005. Det gir mulighet til fortsatt konsentrasjon om de tiltak som bygger opp om vår målsetting. I tillegg til bidrag fra Stavanger kommune på kr. 28.689, har vi mottatt kr.50.000 fra Gottfred Borghammers dødsbo til det byhistoriske nettarbeidet. Foreningen har også i år mottatt kr. 50.000 fra Inge Steenslands stiftelse. Disse midlene vil bli brukt i forbindelse med foreningens siste prosjekt, som omtales i punkt 8.

3. Stavangeren

Medlemsbladet hadde dette året 25 artikler. 18 var originale, noe som tilsvarer 72 % av innholdet, mens 7 var reproduisert fra andre kilder. Til førstnevnte kategori har vi hatt 8 bidragsytere, men redaksjonen skulle ønske et bredere tilbud av Stavanger-relatert stoff fra personer i og utenom foreningen. Forholdet er nemlig at 3 av artikkelforfatterne stod for 13 av de 18 originalbidragene. I og med at vi i 2005 feiret 100 års jubileet som selvstendig nasjon, har bladet i flere artikler gjennom året satt søkelyset på politikk, byutvikling og næringsutvikling i Stavanger i 1905. Et annet tema, med bakgrunn i 60 års jubileet for frigjøringen, har vært en serie som vi kalte *Fra krigens saga*. Kvalitetshevelsen av bladet har også medført at 31 illustrasjoner i denne årgangen var i fargetrykk.

4. Kulturhistorisk skilting

Fram mot kulturbyåret 2008 vil den byhistoriske skilting, som Stavanger kommune og Byhistorisk Forening Stavanger samarbeider om, konsentreres om *bypersonligheter*. Arbeidsgruppen går bredt

ut og forsøker å finne aktuelle kandidater blant mennesker som har betydd noe *for* vår by så vel som mennesker som har betydd noe i en større geografisk sammenheng, og er *fra* vår by.

5. <http://www.byhistoriskforening.org>

er i fortsatt utvikling. Harald Hamre har utarbeidet en konsentrert og informativ presentasjon av "Byhistorien" og også tilrettelagt "En Stavangersk Cicerone" fra gotiske bokstaver til dagens skriftbilde. Boken er i sin helhet lagt inn som en undertittel. Erling Kastrup Sømme Kielland har bidratt med tekster til en rekke nye årringer, som etter planen skal kompletteres i løpet av 2006. Reidar Frafjord arbeider videre med nettpresentasjonen av de byhistoriske skiltene, ca. halvparten er nå ferdige med tekstomtale.

6. <http://www.Stavangerkartet.no>

er søkt inn som et 2008-prosjekt. Intensjonen er at det skal samarbeides med Stavanger Museum og Stavanger-skolene. Her presenteres blant annet temaene: *Bybranner, Skolenes historie, Skipsverft og reperbaner, Fengsler, Kirker, Sykehus og Hermetikkindustrien, samt en billedserie av byen fra 1860 og fram til i dag*. Prosjektgruppa for nett jobber kontinuerlig med utviklingen, selv om det ikke er avklart om det blir et 2008-prosjekt. Gunnar A. Skadberg, Reidar Frafjord og Harald Hamre har skrevet tekster. Finansieringen skjer så langt ved bruk av de eksterne midler foreningen har fått for å bringe Stavangers historie ut på nettet - fra Gottfred Borghammers dødsbo, samt fjorårets bidrag fra Inge Steenslands stiftelse.

7. **Arrangementer i 2005**

Tittel	Dato	Sted	Foredragsholder	Oppmøte
Filantropi og barneredning i Stavanger på 1800-tallet.	Febr. Årsmøtet	AmS	Reidar S. Østerhaug	41
Erling Skjalgsson og Stavanger	mars	AmS Arr. Sammen med AMS	Torgrim Titlestad	142
Hvorfor ble et nytt bispesete opprettet i Stavanger?	april	AmS	Eldbjørg Haug	95
Mosvannet nord / Eiganes vest	mai	Byvandring	Gunnar Skadberg	175
Storbrannen på Holmen i 1860. Vi ser på ny regulering og ny bebyggelse.	august	Byvandring	Egil Henriksen	76
"Skipsverft og Reperbaner"	sept.	AmS	Harald Hamre	55
Brygger og kaier i Stavanger - Stavanger havn fra Bispebrygga til Blå Promenade.	okt.	AmS	Anne Tove Austbø	97
Bygningene som har formet byen. Om god og dårlig arkitektur i Stavanger	nov.	AmS Arr. Sammen med AMS	Hild Sørby	142
Sum				823

Gjennomsnittsfremmøte per arrangement på 103 personer viser stadig stor og økende interesse for våre arrangementer. Vi konstaterer at mens vinden blåser i retning *mindre* oppslutning om medlemsorganisasjoner, opplever Byhistorisk Forening Stavanger at det blir stadig vanskeligere å få plass til alle dem som ønsker å delta i våre møter. Dette er imidlertid en positiv utfordring vi imøteser med glede!

8. Byhistorisk forening mellom to permer

Styret har i 2005 vedtatt å søke å gi ut en bok med artikler fra Stavangeren, fra foreningens nettarbeid og foreningens øvrige arbeid. Det er etablert en prosjektgruppe for arbeidet. Prosjektet skal ikke belaste foreningens driftsmidler, men være egenfinansiert. Kroner 50 000 til arbeidet er mottatt fra Inge Steenslands stiftelse og arbeidet fortsetter i 2006.

9. Organisasjon og videre arbeid

Mens stadig flere organisasjoner opplever "medlemstørke", har Byhistorisk Forening Stavanger vekst i så vel medlemstall som oppslutning omkring arrangementene. I 2005 teller foreningen 373 betalende medlemmer.

Organisasjonen viser en kontinuerlig evne til fornying og vilje til videreutvikling. Vi leverer stadig mer til beste for så vel medlemmer, som byhistorisk interesserte for øvrig.

Vi er en godt drevet medlemsforening som får respons fra samfunnet rundt oss. I år fikk foreningen 17. maikomiteéns Hurrpris. Denne deles ut til personer/lag som over en lengre periode utviser frivillig samfunnsinnsats gjennom aktivt engasjement og praktisk handling til beste for fellesskapet. Diplomet og kr. 5.000 ble overrakt foreningens leder under en lunsj på Atlantic 17. mai.

Utfordringen vi står overfor, er å stimulere medlemmer til aktiv deltakelse i foreningens arbeid. Dersom noen skulle leve i den villfarelse at arbeidet kun favner spesialister, vil styret på det sterkeste presisere at så ikke er tilfellet! Det vi trenger er personer med tid og vilje til å engasjere seg! Vi oppfordrer medlemmer til å ta kontakt dersom de ønsker å bidra i noen av arbeidsgruppene våre.

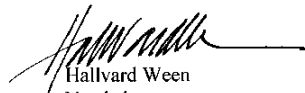
Arbeidet i 2006 vil videreføres etter samme lest som i 2005 med foredrag og byvandring, det vil bli utgitt 3 – 4 nummer av Stavangeren, nettstedet skal videreutvikles og den byhistoriske skiltingen starter prosessen mot kulturbyåret.

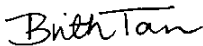
Stavanger den 13. januar 2006

styret 2005 i

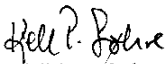
Byhistorisk Forening Stavanger

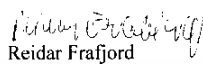

Berit M. Grande
Leder

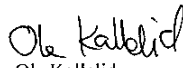

Hallvard Ween
Nestleder

Brith Tan

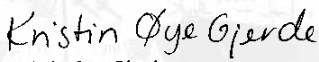

Eli Vareberg

Kjell Petter Løhre

Reidar Frøkjær

Ole Kallelid

Vararepresentanter:

Kristin Øye Gjerde

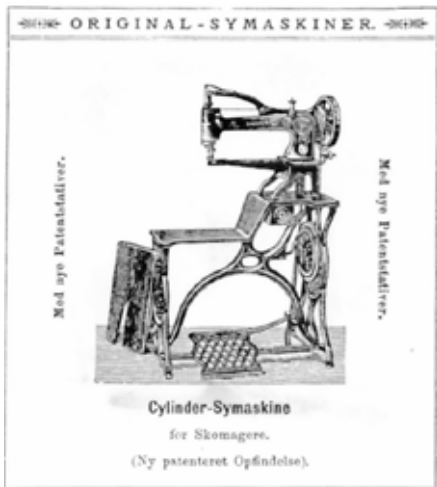
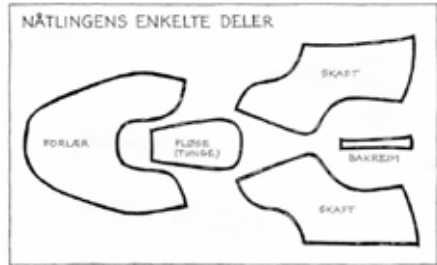
Henry Bjørkelund

Nåtling

"Illustrasjonene til Bente Gro Olsens artikkel i nr. 4/2005, på s. 8 – 9 og 11, ble dessverre alt for diffuse. Trykkeriet beklager dette, og vi gjengir derfor på ny disse bildene med den aktuelle teksten."

Nåtling. Her blir nåtlingen sydd (nåtlet) for hånd. Både menn og kvinner sydde nåtligger. Boe/lowzow: Det gamle skomakeri.

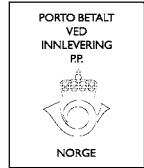

Sylinder-symaskin som ble brukt til skonåtlingsarbeid. Boe/lowzow: Det gamle skomakeri.

Påminnelse om kontingent

Hører du til dem som ennå ikke har betalt for medlemskapet i foreningen dette året ?
Da håper vi du setter inn beløpet, kr. 250,- for medlem og 400,- for familie,
til konto nr: 3201.25.37300 så snart som mulig !

B

Returadresse: Byhistorisk Forening, Postboks 351, 4001 Stavanger

Styret i Byhistorisk Forening 2006

Berit M. Grande

Kortegata 4, 4012 Stavanger
Tlf. p. 51 52 70 03
mail: berit@ach.no

Hallvard Ween

B. Christophersensgt. 21, 4009 Stavanger
Tlf. p. 51 52 43 23
mail: hallwe@online.no

Jan Ferdinandsen

Rektor Erichsensgt. 8, 4022 Stavanger
Tlf. p 51 55 88 21
meil: janrf@online.no

Petter Løhre

Blomsterveien 1, 4022 Stavanger
Tlf. p 98 20 36 57
mail: kj-loeh@online.no

Brith Tan

Bruvikbakken 6, 4017 Stavanger
Tlf. p. 51580655
mail bth@statoil.com

Reidar Frøfjord

Øvre Stokkavei 44
4023 Stavanger
Tlf p. 51 52 35 70
mail: rei-f@online.no

Ingebjørg Folgerø

Åsmund Vinjesv. 14
4009 Stavanger
Tlf. p. 51 56 08 18
mail: ingebjorg.folgero@fordkverneland.no

Per Marthon Mæland

Statfjordsvingene 20
4028 Stavanger
Tlf. p. 51 54 15 00
mail: Per-mm@online.no

Henry Bjørkelund

Sivaksveien 30
4017 Stavanger
Tlf. p. 51 58 16 75 / 91 61 51 17
mail: henry.bjorkelund@lyse.net

Hva har stått i Stavangeren?

Redaksjonen har utarbeidet en forfatter – og emneoversikt fra starten i 1991.

Denne oversikten kan du finne på websidene våre:

www.byhistoriskforening.org